

AZ ELSŐ HATVAN ESZTENDŐ

Még mielőtt a Kedves Olvasó beskatulyázná a Művelődést az élemedett korba, és sírba hessentené a „szent öregot”, mint egykor tette Szabó Dezső a Tamási Áron első regényének védelmére harcosan kiállott Benedek Elekkel, vagy a Horváth Istvántól megörökített ózdi „szent battal” agyoncsapná haszontalan élőködőként – gyorsan osszuk legalább kétfelé ezt az amúgy nem szégyellni való életkort: tekinthetjük 19. életévében járó, eladó sorba került leányzó-
nak, akinek a háta mögött azért ott áll nem is akármilyen 41 éves tapasztalat.

Hiszen az 1948-as indulásától (akkor még két forrásból is táplálkozva Művelődési Útmutatóként és Népművelődésként) megélt emlékezetesebb és könnyen felejthető korszakokat, 1956 derekától Művelődésként szolgálta a hazai magyar közművelődés ügyét. Voltak közben periódusok, amikor dalolva vagy kénytelen-kelletlen kiszolgált a hatalmat. Mi inkább azokat az időszakokat emlegetjük fel, amikor az előttünk járók akár a napi kompromisszumok árán is, de megteremtették a lehetőségét (olykor az egyetlen) néprajzi, hely-, művelődés- és nemzetiség-történeti, képzőművészeti, könyvtár- és természettudományi tanulmányok, kórusművek, színdarabok közlésének.

Talán nem túlzás azt állítanunk, hogy egyebek mellett a Művelődés és a Kriterion Könyvkiadó műhelye nélkül aligha élte volna túl a diktatúra sanyarú éveit az erdélyi magyar tudományosság, nem, vagy legalábbis sokkal nehezebben tudott volna élni azokkal a lehetőségekkel, amelyek tájainkon a 89-es buk-fenc után fokozatosan kibontakoztak.

1990-től a Művelődés is – rövid bukaresti vergődést követően immár természetes éltető közegében, Kolozsvárt – fokozatosan megtalálta helyét a magyar, közelebről az erdélyi magyar kultúrában: segíteni próbál olvasóinak, hogy térben és időben meg tudják határozni magukat az állandóan változó világban, el tudjanak igazodni olyan sajátos kérdésekben is, amelyek szűkebb és tágabb életterületünkben foglalkoztatják a gondolkodó, töprengő, olykor napi gondokkal viaskodó embertársainkat. Hogyan, milyen hagyományos és új eszközökkel tudunk egyénként és közösségként is válaszolni azokra a kihívásokra, amelyek a végtelenre tágult és ugyanakkor mérhetetlenül leszűkült világunkban napi rendszerességgel körülvesszenek.

Sajtótörténeti távlatokban gondolkodva megállapíthatjuk, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőzően, de jószerével már az első világháborút lezáró békeszerződés előtt is az erdélyi magyar sajtóban mindvégig hangsúlyosan szerepel a nemzeti majd nemzetiségi identitás.

Mit te(hete)tt, mit tesz, mit tehet egy 60 éves közművelődési havi lap, a Művelődés, hogy az erdélyi magyarság meg tudja határozni önmagát, kulturális kapcsolataiban az elválasztó és az összekötő elemek feltárással és tudatosításával megpróbálja erősíteni azt a lokális kultúrát, amely a globalizációval egyidejűleg, párhuzamosan túlélési alternatívát jelent(het) még legalább ennyi ideig?

A román kultúrával szembeni napi önmeghatáro-

Páros (tempera)

zási kényszer, a százados magyar-szász, immár csupán történelmi, egymásra hatás, a kevesebb feszültséggel, ezért több haszonnal járó, erős erdélyi jellemzőket mutató magyar-lengyel, magyar-olasz kapcsolat, az inkább kuriózumként felfogható magyar-japán közös szálak, és végül az összmagyarság szempontjából cseppet sem közömbös magyar-roma egymás mellett élés tanulságait körbejáró súlypontos lapszámaink tapasztalatát osztanók meg továbbra is az Olvasóval.

Tíz esztendeje kezdtük könyvkiadói programunkat, és azóta több-kevesebb sikerrel évi 3–7 könyvcímmel próbáljuk azokat a hiányokat pótolni, amelyekkel – bizonyos fokig a Művelődésben elkezdett munkát is folytatva – szerzőink a nagyobb közönységhez is eljuttathatják kutatásaik eredményét (elegendő csak utalni a Debreczeni László, a Herepei János, a Balaskó Nándor-életművet közzé tevő sorozatainkra, hogy ne csak a lassan tucatnyi Művelődés-antológiákat, vagy a Kriterionnal közösen kiadott Szilágysági magyarok, illetve az Aranyos vidéki magyarok testes monográfiáit említsük). És akkor még nem is szóltunk az erdélyi tájvédelmi, tájtörténeti könyveinkről, a Szentimrei Alapítvánnyal közösen istápoltt Sztánai Füzetekről vagy a több mint kétszáz kiállításról, amelyet a Művelődés Galéria-programunk keretében szerveztünk határainkon innen és túl Budapesttől Bukarestig, Nagybányától Temesvárig. Van mit csinálnunk újabb hatvan esztendeig!

Egy felső-háromszéki faragómester portáján

Farkas Róbert kézdimartonosi portája jelenlegi állapotában is egy faragászati néprajzi múzeum, a tetőcserépen és a vakolaton kívül itt minden, még a kő is faragott. A bennvaló – a gazdasági udvar – külső képe is a képzett, a diplomás faragómester ízlésvilágát tükrözi. Faragott gyalogkapun nyitunk be az udvarra, benn faragott léckerítés, a csűr oldalán szekérekerek – édesapja is faragóember, kerekes mester volt -, járom, egyéb szekéralkatrészek, cséphadarók, lócsők, szekérágas, fergettyű, a ház falán is fa szerszámok, háztartási régiségek. Benn a lakásban pedig friss forgácsillat, sokféle emléktárgy, apró kopják, de méretesebb faragott táblák is Háromszék címerével. A fa natúr színe és erezete önmagában is a művészi alkotás képzetét kelti.

Vendéglátónk abbahagyja a faragást, közben a gépzenét is kikapcsolja. Megjegyzést is fűz ehhez: a kézdivásárhelyi csavargyár kazánházában állandó zaj volt, és a zajt zajjal ellensúlyozta, állandóan zenét hallgattak.

Farkas Róbert 30 évig dolgozott a csavargyárban. Amint mondja a faragászatra is ott kapott rá. Sokan faragtak. Persze

kellett ehhez a honi indíttatás is. Kerekes mester édesapja műhelyét ma is őrzi, benne a régi szerszámok és eszközök, esztergapad, sokféle és sokformájú fa anyag, köztük feltűnően sok különleges formájú ág, amiből majd villásan elágazó virágcsereptartók készülnek. A faragómester télen nem ezt a műhelyt használja, benn, a modern berendezésű lakásban farag, ahol minden ragyogó tisztaságú.

Szóval Farkas Róbert 1982 óta farag, elvégezte a csernátóni népfőiskola két éves faragótanfolyamát, ott ismerkedett meg a faragászat motívumaival. Mintegy félszáz kapuja strázsál a nagyvilágban, székely kaput faragott egy, a Balti tenger partján élő német házaspárnak is. A történet érdekessége, hogy a házaspárnak nincs semmiféle rokon kapcsolata Háromszékkel, az asszony nagykarolyi sváb nő, és mégis székely szimbólumot választottak a balti porta bejáratához, ahol a fa tisztelete messze meghaladja a mai székelyföldi állapotokat. Persze ez nem Farkas Róbertre vonatkozik, hisz ő a régi becsben tartja a fát. Székely kapuja van Békéscsabán, Pécsre két kaput is faragott, persze itthon is sokféle ál-

lított kaput, most éppen a berecki iskolának farag két kiskaput és egy nagyot. Meg is tekintjük a hatalmas gerendákat a csűrben, ahol szellős helyen árnyékban száradnak a fatörzsek.

A faragóművész kopjafái számát nem is tudja, ezekről nem vezet nyilvántartást. Ezekből jutott Kanadába, az Egyesült Államokba, hogy csak a legtávolabbi útvonalat említsük.

Szóval, egyrészt az öröklött mesterség is tovább él a Farkas Róbert kézművelésében. Apja az övével rokon mestersége így folytatódik tovább. De, bizonyára, közrejátszik az is a művész hajlamú férfi mesterség választásában, hogy anyai nagybátyja, Forró Antal festőművész, főiskolai tanár ugyancsak kézdimartonosi, de ha a egyéb kapcsolatokat is megbolygatunk, az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy saját portájának gyalogkapuját az a Kelemen Dénes faragta kézdimartonosi tanító korában, aki később Gelen-cén híres faragóiskolát alapított.

És azt is említsük meg, hogy a faragászat a nemzeti önkifejezés alkalmá és eszköze is volt azokban az időkben, amikor nyelvünket, hagyományainkat, szokásainkat a hatóságok nem kedvelték. A faragászat nyelve, a fantasztikus szépségű és gazdagságú motívumkincs a kommunikáció eszköze volt, jelzése annak, hogy kik és mik vagyunk. Tulajdonképpen ezért üldözték egykor a székely kapukat is, bontatták le paplakok előtt vagy a megye bejáratától.

Végző soron azt is ki kell mondanunk, hogy Farkas Róbert esetében a szocialista ipar összeomlása is a kezére játszott. Harminc évi szolgálat után mesterséget kellett váltania, s a „minden rosszban van valami jó is” parancsa szerint lám azt műveli, amit szeret, s portája, műhelye, lakásberendezése után és családja helyzetéből ítélve tisztas életet él és megfelelő egzisztenciát is teremtett magának. (Felesége, gyerekei tanügyi Kézdivásárhelyen.)

Az erdélyi famivesség múzeuma
Mikor mindez megfogalmazó-

Farkas Róbert faragás közben

Faragványok

dik bennem még nem is tudom, hogy Farkas Róbert egy másik dimenzióban is foglalkozik a népművészet, a népi mesterségek továbbéltetésével.

A Pécsi Tudományegyetemen kiadnak egy Tudás Menedzsment című periodikát. Ennek a 2006 októberi számában Farkas Róbert Az erdélyi famívesség címen teszt tanulmány közöl. Az írás egy készülő nagyobb tanulmány részeként jelent meg. A szerző a bevezetőben jellemzi a felső-háromszéki famívességet, a népi ipar kialakulásának történetét. Elmondja, hogy a gyenge terméshozamú föld és a zord időjárás miatt kellett a gazdálkodást kiegészítő mesterségeket is művelni. Olyannyira, hogy a Kézdimartonossal szomszédos Haralyban, még a plébános is kádárkodott, az Ozsdolát Moldvával összekötő utat ma is Kádár-útnak nevezik, mert az ottani jelentős hordó- és cseber-, más faedényigényeket a felső-háromszékiek elégítették ki, és ezen az úton szállították a Kárpátok túlsó oldalára.

Most értem meg, hogy amit én a Farkas-portán látok a ház, a csűr falán, a sokféle műhelyben, az a gyűjtő és családi örökséget őrizve ápoló szenvedélyen túl egy leendő népi mesterségeket, a fafaragászatot bemutató múzeum alapja is. A házigazda össze szándékosan gyűjteni a Kézdimartonoson és a szomszédos falvakban még fellelhető tárgyakat és eszközöket. Szerencsés helyzetben van: az eddig elszigeteltségben lévő falu néprajzi értékekben még mindig gazdag. A most felújított aszfaltút és a martonosi gyógyvíz, s az ott

berendezett gyógyfürdő élénkíteni fogja a turizmust. A népi mesterségek és eszközök megbecsülésének fészkevé válhat ez az archaikus és kedves település.

Külön felhívnam a nyelvjárás-kutatók figyelmét Farkas Róbert tanulmányára. Magam is falun születtem, apám a gépészkedést, a fémmegmunkálást művelte, de lévén az ezermesterek fajtájából kerek- és asztalosmunkát is végzett. Most Farkas Róbert portáján ezért is tudok ennyire gyönyörködni a mesterségekhez kötődő szavaink szépségében. Miket is szándékosan begyűjteni a kézdimartonosi faragómeister, aki nem is tudja, hogy dolgozata egy államiszaga szintű mércét is megütne?

Az állattenyésztés köréből: a terelés, őrzés kellékei, pásztorbotok, kenderostorok, harangok, csengettyűk, nyakszíjak, füllukasztók, furulyák, sőtartók, borotvadobozok, a savó feldolgozás eszközei, szarvfaragás.

Tejfeldolgozás: dézsák, fejőszékek, sajtárok, köpülő, putinák, sajt és ordakészítő edények.

Istállókellékek: villa, kaparók, szopógátlók, istállólámpák.

Ugorjuk át a földművelés kellékeit és szóljunk a fafeldolgozásról: fűrészek, fejszék, tézsolyák, taligák, ékek, botok, láncok.

Farkas Róbert nemcsak leírja a mesterségeket és a munkafolyamatokat, hanem fejlett rajzkészsé-

gét is bizonyítandó: értelmezhető és szemrevaló rajzokat is készít. Rajzai alapján például a faedény-típusok mindenike elkészíthető lenne, a hordó, a kád, a fűrész kád, a budunka (putina), véka és félvéka, 3 literes ejtel, köpülő dézsa, víz hordó kártya (légely), vedder. Ugyanez a helyzet a kádárszerszámokkal is: donga-vinkli, cseberdonga, hordódonga, ontora vágó, gyalu, kézi vonó, belső pucoló, fenék, füles donga.

Szekérrajzai és ezek megnevezései, a kerek- és mesterség tárgyai, szerszámjai és a készítmények megnevezései a városi embert is elbűvölik.

Farkas Róbert népi faragómeister portája, lakóháza, műhelyei, a csűr és a melléképületek jelenlegi állapotukban is egy néprajzi múzeum benyomását keltik. Ha a kézdimartonosiak ráéreznek arra, hogy micsoda kincset menthetnek meg az utókor számára és segítik falusfelüket, aki a rusztikusabb vidéki élet csendes szépségét választotta a városi zaj helyett akkor Kézdimartonoson megteremtik Felső-Háromszék igen izgalmas múzeumi fészket.

Egy fedél alatti és szabadtéri népi mesterségeket bemutató múzeumot.

SYLVESTER LAJOS

A régi műhely egyik sarka

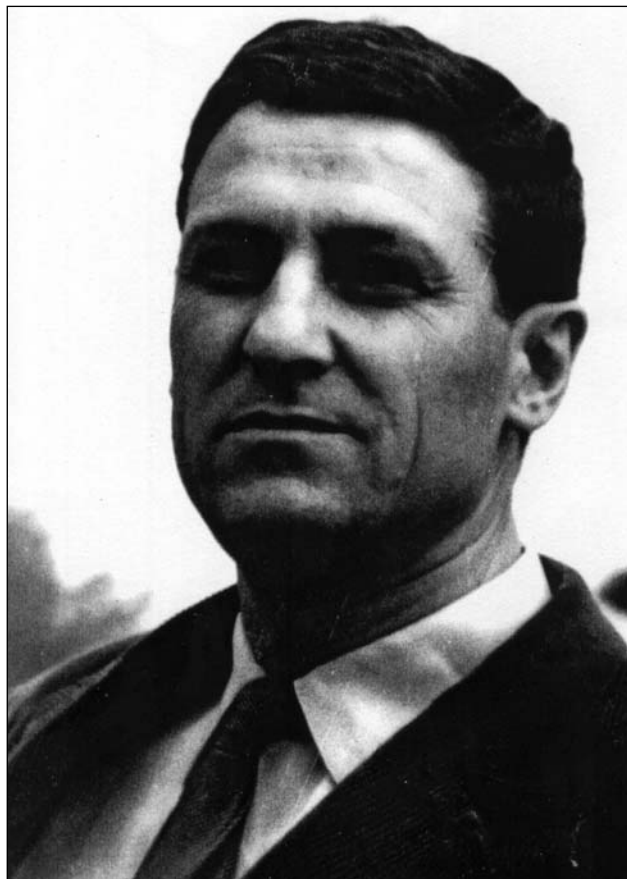
Kádár Tibor, a lázongó mester

Előjáróban tisztáznunk kell, hogy képzőművész berkekben három személy is viseli-viselte ezt a nevet. Jelen írás id. Kádár Tiborról, az egykori rebellis pedagógusról szól. Fia, ifj. Kádár Tibor szintén művész, és rajztanári pályát választott. Végül, hogy az esetleges további zavart oszlassuk, említünk kell a művészvilág harmadik azonos nevű képzőművészt, Kádár F. Tibort is. Utóbbiak ketten Kolozsvárról telepedtek át, és élnek Magyarországon.

Közel fél évszázaddal ezelőtt, 1962 szeptemberében döbbenetes hír rázta meg a hazai művészvilágot: Kádár Tibor festő, grafikus, a kolozsvári képzőművészeti főiskola tanára 43. életében tragikus körülmények között elhunyt. Halálának 10. évfordulóján 113 munkájából nagy sikerű retrospektív kiállítás nyílt a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban, ugyanakkor egykori tanítványai a sajtó hasábjain több meleg hangú méltató tanulmányban emlékez-

6 Falusi férfi (szénrajz)

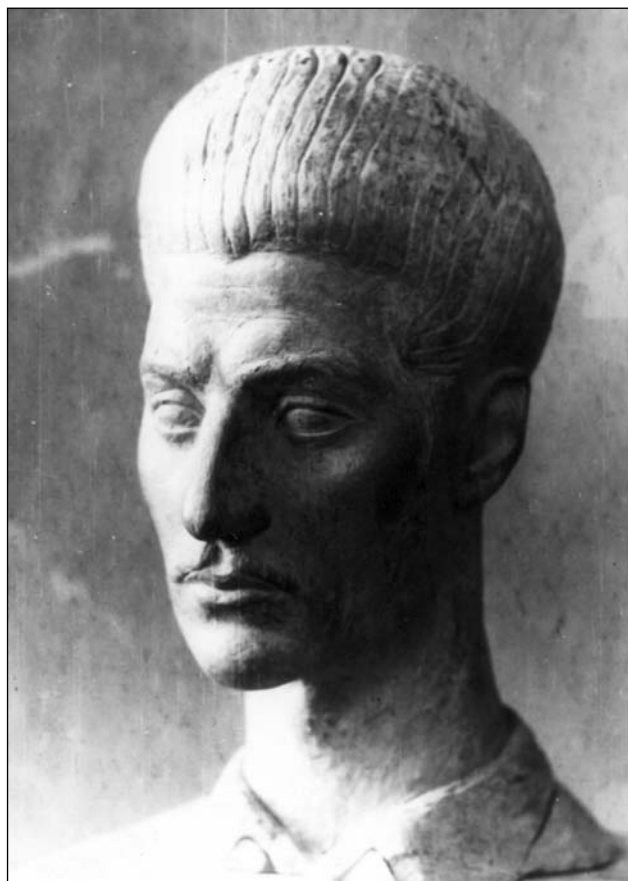

Kádár Tibor

tek meg munkásságáról (Veress József – kiállítási katalógus, 1972, Kancsura István – Korunk 1972/8, Kazinczy Gábor – Utunk évkönyv, 1972 stb.) Hosszas csend után 1999 áprilisában a Korunk Galéria termében 32 munkájából újabb emlékkiállításra került sor.

De ki is volt Kádár Tibor? Sepsibükszádi tanítói családban született 1919. június 19-én. Elemi iskolai tanulmányait Sepsiszentgyörgyön, a kollégiumit Marosvásárhelyen végzi. Ugyanitt jár Ciupe Aurél festőiskolájába, majd 1938–40 között a Bukaresti Szépművészeti Akadémia diákjai között találjuk. Négyévi budapesti főiskoláskodás után 1944-ben kap rajztanári oklevelet, mellyel öt évet tanároskodik Csíkszeredán, Gyergyószentmiklóson, Marosvásárhelyen, végül 1949-ben a Kolozsvári Magyar Művészeti Főiskola megalakulásakor kinevezik a festészeti szakra, ahol haláláig tevékenykedik. Közben munkáival részt vesz több budapesti közös tárlaton, számos marosvásárhelyi és kolozsvári tartományi festészeti és grafikai seregszemlén, de bukaresti állami képzőművészeti kiállításokon is találkozunk nevével. Művészetét elemző írások, munkáiról reprók jelennek meg korabeli lapokban. Lexikálisán ez lenne a száraz adatsor életéről, munkásságáról; de próbáljunk mélyebbre hatolni és felvillantani a művészt, az alkotó embert, hogy miért olyan fantasztikus a rövid művészpálya alatt született életmű.

Munkásságát az 1957-es év osztja két nagy stílusperiódusra. Már kezdetekkor kitűnik zseniális rajzkészsége, nagyvonalú grafikus tehetsége, ugyanakkor útkereső, kísérletező természete. Virtuózan meg-

Balaskó Nándor: Kádár Tibor terrakotta portréja. Marosvásárhely, 1947

rajzolt portréi (Poór Lili, Szentimrei Jenő, Tompa László, Bajor Andot, Tamás Gáspár, Marosi Péter, Takács Zoltán, Osváth Zsuzsa, Trenka Éva, Palkó Attila, Pussi János, Jakobovits Miklós stb.) mellett számos csendélet, tájképkompozíció születik egyelőre még a hagyományos realiztikus, néha naturalisztikus megfogalmazásban, a legkülönbözőbb technikákban (grafit, szén, pasztell, akvarell, tempera, guache, olaj – sokszor ezek vegyes alkalmazásával), készít metszeteket, sőt szobrászkodik is. Egyszóval az akkori művészgenerációra jellemző sokoldalú, szinte reneszánsz polihisztor. Megszállottan gyűjti, tanulmányozza a művészeti tárgyakat, ikonokat, az antik kultúrát, a primitív népek művészetét, mindent amiből tanulni lehet.

Lobbanékony természete egyre szűkebbnek érzi a hagyományos alkotói kereteket, kitörni vágyik, s a lassan hozzánk is beszivárgó nyugati avantgárd művészetet magáénak vallja, lelkes szószólójává válik. Még nem tudhatja, hogy a sors már csak kevés időt osztott ki számára, mégis rövid négy-öt év leforgása alatt jut el olyan felismerésekhez, melyek teljesen új irányba terelik művészetét. 1957–58-ban szinte empatikus kísérleteket végez, egyes haladó, avantgárd művészek bőrébe bújik, hogy megismerje gondolkodásukat, képszerkesztési technikájukat. Kompozíciók sorát készíti el Picasso, Braque, Légér, Chagall, Rouolt „után”(!) A nyomtatékosításra azért van szükség, mert e munkák mindmáig másolatokként szerepelnek, jöllehet ezek új, egyéni kompozíciók, stílus- és szerkesztési tanulmányok. Például a Kompozíció

Légér után kiindulópontja a nagy francia festő Nő tükörrel című ismert vászna. A kettőnek csak a bal felső sarka azonos. Ebből a lemásolt sárga arcreszletből és néhány körülötte lévő geometriai formastilizálásból kiindulva épül fel egy új szerkezet, betartva a továbbiakban is a szerkesztési, építési, formai és színstruktúrát, a részlet törvényszerűségeit, szerkesztési logikáját. Kádárnál új kompozíció születik Légér modorában. Felgyorsított ütemben vonulnak végig művészetén az expresszionista, kubista, konstruktivista és egyéb irányzatok felismerései, törvényszerűségei, és eljut a teljes nonfiguratív absztrahálásig, ahol a művészi produktum teljesen új, független, a maga törvényei szerint létező, megalkotott tárgy (és teszi mindezt az 1950-es években). Már nem a valóság végtelen impresszióit, szubjektív látásmódját rögzíti, hanem megszüri a külső jelzéseket, minden fölöslegeset elhagyva maximálisan egyszerűsít s az értelem mércéjével mindezt újrafogalmazva, új rendszerben átépít, újraépít, objektívabb értelmet ad. Nem a felületi benyomások, reflexek érdeklík, hanem a dolgok, jelenségek mélyére hatol, azok törvényszerűségéig, szerkezeti felépítéséig, logikájáig, lebontásáig, majd újraserkesztéséig, belső dinamikájuk feltárásáig, sokszor a mozgás ábrázolásáig. A kétdimenziós síkfelület törvényszerűségeinek keretében a plasztikai, illetve grafikai megfogalmazás, a színekkel és vonalakkal történő építkezés a maximálisra egyszerűsödik. A minimálisra csökkentett hátteret, a síkon széles ecsetvonásokkal (sokszor slemper-ecsettel és egy mozdulattal) elhelyezett színzi-

Balaskóné Osváth Zsuzsa, szénrajz, 1947.

Parasztasszony portréja

geteket, szinte egyvonalas grafikai vonalháló köti össze szerkezeti egységbe, kompozíciós struktúrába. Nagy, dekoratív színparcellák fölé, köré helyez erőteljes fekete vagy fehér vonalkontúrt, az előbbit festékkel az utóbbit karcolással (az ecset mindkét végét használja). Fokozatosan eljut a színek önállóságáig, optikai hatások megteremtéséig, a harmónia diadaláig. Mindezeket bátran hirdeti főiskolai óráin is. Valovics László mesélte, hogy az intézeti rajztanulmányokon, mikor mindenki hegyesre faragott ceruzával pepecselgette, satírozgatta, pizmogta akadémista rajzát, Kádár így biztatott: „Húzd meg erősen, bátran azt a vonalat!”

Az ellenállás hivatalos részről nem sokat várat magára. Míg első szakaszában munkái ott szerepelnek a legtöbb tartományi, sőt állami kiállításon (sokszor 6–8–10 alkotás), pályája vége felé többször elutasítják, kizsúrízzák, a főiskolán heves vitákba bonyolódik; vagy miután elkészíti a kolozsvári Köztársaság mozi freskóterveit, a megrendelést visszavonják. Mindezek ellenére nem volt megalkuvó, az akadémikus felfogással végleg szakított, s hirdette a megújulás szükségességét, az új irányzatok hagyományainkba történő beépítését. Az újba vetett hite, újjáépítési vágya, önkifejezési útkeresése, a valóság újfajta láttatása, jelképek teremtése, a néző fantáziájának bevonása a továbbépítéshez, mindezek bizonyítják,

hogy előfutára és profétája volt, megérzője, megértője és művelője a forradalmasító új eszméknek, amelyeknek az akkori hatalom hadat üzent, lázítóknak, retrográdnak, felforgatóknak bélyegezve. Az 1950-es évek szocialista realista környezetében Kádár Tibornak volt mersze átnézni a vasfüggönyön és a dekadens nyugati művészetekben keresni a követendő utat.

Kísérleteiben s az új megalkotásában messzire jutott. „Különleges képességekkel megáldott művész volt” – írták róla. Az ötvenes évek erdélyi piketúrájában rövid élete, derékba tört alkotómunkássága üstökösként tünt fel. Befejezetlenül maradt öröksége tanítványaihoz tovább élt, egy egész generációra gyakorolt hatása, útmutatása ma már vitathatatlan egyetemes értéket képvisel.

Személyesen nem ismertem, halálakor alig középiskolás voltam, de mint minden fiatal, aki magában hordozza lázadó, rebellis voltát, a megkövesedett, túlhaladott értékrendek elvetését s új utak, új értékek keresését, ifjú koromban én is szomjaztam és megéltem (a magam módján) a lázas hatvanas éveket. Akaratlanul is fölmerül bennem a kérdés, vajon ő hogyan reagálta volna le a művészeti világcentrum Párizsból Amerikába történő átrendeződését, az op és pop-artot, Jackson Pollockot, Andy Warholékat, a hippy-mozgalmat, a bluejeanses beat nemzedéket, a Beatles Sárga tengeraltjáróját, Salinger Zabhegyezőjét... mindazt a lázadást, amit a hatvanas évek hoztak. Ezek előszelét az örökifjú Kádár Tibor már megérezte, s tanítványait őszinte hittel és barátsággal felkészítette az új utakra.

Később, feleségem mellett a Balaskó művészcsaládban gyakran felelevenítették Kádár Tibor emlékét, az annak idején hajadon Osváth Zsuzsával még egy ártatlan idillje is szövődött a marosvásárhelyi festőiskolában, s Tibor többször lerajzolta. Apósom, Balaskó Nándor szobrászművész, mint barátot és egyetemi tanárkollégát, megmintázta portréját.

A Sététer közelében fekvő családi otthonot nemrég számolta fel Katika, a mester Németországban élő leánya, a család utolsó Kolozsváron élő tagjának, édesanyjának, Kádár Olga tanárnőnek halálakor. Katika ezután látogatott meg, magával hozva édesapja több vázlatfüzetét és igen értékes művészettörténeti dokumentumokat. Ezeket forgatva bennem is emlékek törtek fel. 1999 áprilisában, a már régen halott mester születésének 80. évfordulóján, 22 éves csend után, emlékkiállítás rendeztünk a család támogatásával a Korunk Galériában. Képeinek egy része ekkor a város művészeti múzeumának raktárában pihent (és pihen ma is), néhány darab családi otthonok falait díszítette, a hagyaték többi része egy padlásterben porosodott. Ez utóbbiak lettek kiállítva. Emlékszem egy a falnak támasztott hosszú és meredek létrára. Ezen kellett a padlásról leegyensúlyozni a nagyméretű, súlyos, üveggel fedett képeket. Saját autómmal szállítottam otthonomba a 32 munkát, majd egy hónapot dolgoztam rendbetételükön. Letisztítva, restaurálva, újrarámázva, szórólappot-plakátot készítve állítottuk ki őket. Végül közvetítesemmel a család biztos helyre juttatta ezeket megőrzésre az utókor számára.

Szászhús év magány

Szuhanek Oszkár kettős jubileuma

Ünnepeltünk jubileumi kiállításának bizarr volt az eleje. A művész hitvesének portréját viselő váson ugyanis elhagyta a falat, és hatalmas robajt okozva rámostól zuhant a földre. A szeg meg a kampó azonban a helyén maradt. Vajon miért? – értetlenkedtek a munkacsoport készülődésbe belefáradt tagjai. És bár a képhullást mint rendellenes jelenséget egyikük sem kísérte meg objektív okokra visszavezetni, akadt annyi józanság bennük, hogy baljóslatnak se tekintsék. Így, ha késéssel is, de megnyílt a bánságiak által már nagyon régóta, immár több évtizede várt retrospektív tárlat.

A százhusz éve született és száz éve debütált, egykoron Modiglianinak barátjává, Picassónak és Tagorénak beszélgetőtársává vált Szuhanek Oszkár válogatott munkái novemberben a Temesvári Szépművészeti Múzeumban voltak megtekinthetők. A kiállítás kurátora Miklószik Ilona művészettörténész volt.

Tanújelek

Az eseményt megelőző hosszas és kimerítő szervezés dacára a közel 50 alkotást bemutató válogatás sajnos nem nyújtott teljes betekintést az 1887-ben Tamásdon (Temes megye) született Szuhanek Oszkár munkásságába, és kisemberi gyarlóságok, félelmek miatt nem tudta végigkísérni a művész több mint fél évszázados pályáját. Ezen árnyoldalak abból fakadtak, hogy a képíró vásznainak, szénrajzainak zöme hazai s külföldi magángyűjteményekben található, a tulajdonosok pedig vagy ismeretlenek, vagy lehetetlen velük felvenni a kapcsolatot, vagy nem adják kölcsön műtárgyaikat. Az ügyintézés buktatói s a rosszmájú fontoskodók szerencsére nem túl népes táborának serénykedése ellenére a kiállításba bekerült festmények, grafikák kiváló tanújelei voltak annak, hogy a szürrealizmus, konstruktívizmus és a többi modern irányzat csábításának ellenállva a mester mindvégig fiatalos szellemben dolgozott. A jól ismert művek mellett a látogatók számos újra felfedezett, eddig intim környezetben őrzött alkotásra is rácsodálkozhattak.

Szemmel láthatóan (egyesek) arra is, hogy a régi temesváriak által ünnepként megélt novemberi délutánra megjelent egy színes és fekete-fehér reprodukciókkal gazdagon illusztrált román nyelvű katalógus, amely ugyan nem mentes az elírásoktól meg a nyomdai, korrektúrai bakiktól, de rendelkezik egy album végi angol kivonattal.

Hangulatok

Szuhanek Oszkár több szempontból is különleges színfoltot képviselt a múlt századi hazai személyiségek palettáján. Noha szakmai elismerések övezték, és külföldi szerepvállalásai, jelenései alkalmával számos méltatásban részesült, nem állt be a tömegtermelők futószalagja mögé. Bravúrja is ebben rejlik: a mindennapi élet apró-cseprő epizódjainak meglehetősen statikus tablóját páratlan higgadsággal, lélektani árnyaltsággal ábrázolta, keze alatt még a markánsabb vagy elmosódottabb vonással jellemzett modellek is teljes emberekké kerekedtek. Festészete

pillanatról pillanatra hiteles, rajztudása virtuóz, ám féltő, hogy folytatva e sort hamar kifognák a jelzőkből, önisméltésbe tévednék.

Melegséget árasztó dekoratív stílusát, amely a nagyvárosi élet mozgalmasságát, valamint az akkoriban divatos mediterrán fürdőhelyek hangulatát egyaránt közvetíti, részben az első világháború katarzisének és a húszas évek expresszív festészetének a hatására alakította ki. Mert Szuhanek Oszkár munkái leginkább könnyedségükkel, gördülékenységükkel lepnek meg, kifejezésmódja idegen a görcsös formakereséstől. Nyelvezetének nincsen olyan eleme, amely ne hajlana következetesen, magától értetődően a lendületesen, élvezhetően előadott cselekményhez, a kontextusából kiragadott pillanathoz. Az ő esetében nincsen szükség varázsgömbre ahhoz, hogy jeleneteinek szereplői, mozzanatai megidéztesenek. Érdekes még gondolati hangoltsága, hisz képein szeretni való társaság gyűlt össze, jómódúak és kevésbé jómódúak, a társadalomba beilleszkedettek és az emberi együttélés normáit zsigerből felrűgő polgárok.

Univerzum

A hozzá hasonló érzelmű képzőművészekről elkülönülve Szuhanek Oszkár nem választotta sem a

Endre Károly

Hoffmanné

történeti, sem az életképfestő hivatást. Művészetének fő témája a szűkebb családi s baráti környezet, a lakhelyeit körülvevő parkok, folyók, dombok, a szelíd, üde tájtól nyert ifjúkori élmények, a város, amelyben élt, munkálkodott, a polisz ódon épületei, belső udvarai. Képzelőerejét, alkotó kedvét a természet csendjének áhítatos, bensőséges művészi átélése indította meg leginkább. Életműve így alapjában véve tájművészet, realizmusa azonban másfajta, mint nagy kortársaie: a természetben nem a tragikus elmentmondások szimbolikus, esetleg valóságos kifejezését kutatta, nem keresett benne vigaszt és feloldódást, hanem ő tényleg képes volt a gyönyörökről, a harmóniáról beszélni. Ecsetje nyomán a bűnös univerzum paradicsomi tisztaságát nyerte vissza, és boldogságos, költői valósággá nemesedett. Egy olyan korban történt mindez, amelyben sok írónk és alkotónk meghasonlott önmagával, lassanként elhallgatott, kreatív ereje felőrlődött.

Szuhanek Oszkár művésze egy olyan festői világ megvalósítása tehát, amely közel áll a valósághoz, abból táplálkozik, a szépség és a szabadság jegyeit viseli magán, bájos és kellemes, hangulatát a humánus formálja, uralkodó princípiuma pedig az élet felpörgetett vidámsága.

Önazonosság

A sokat ígérő francia főváros számára nem a

gyors siker, a művészet útján való meggazdagodás csábító szigete volt, hanem az a reményteli földnyelv, ahol levetkőztethette az otthoni kötöttségeket, és belekóstolhatott a bohémvilág könnyelmű, fesztelen életmódjába. De mivel utóbbit neveltetése következtében nem tartotta illendőnek, hanem vallotta inkább haszontalannak, a konvencióktól elszakadni, velük vitába szállni pedig nem kívánt, úgy határozott, egyéni hangján fog megszólalni. A fejlődés az ő iránymutató műveit igazolta.

Párizsban több évig tartózkodott, ám ezen esztendőkkarrierjében abszolút egyenes vonalúak: céltudatos, következetes önneveléssel teltek el. Az ebben a korszakban fogant festményei méltó eredményei ottlétének. Általánosságban érvényes rá, hogy bár képzésében rangos mesterek, így Balló Ede, Hegedűs László, Ferenczy Károly, Jean-Paul Laurens vettek részt, példaképei nem igazán befolyásolták, sőt, sajátos, artisztikus ábrázolásmódja, választékos koloritja, a meghitt hangulatok tolmácsolására s a festői, természetes hatásokra való készsége, törekvése már budapesti tanulóéveiben kibontakozott. A majmolás nem volt kenyere, mestereitől csupán a technikára, a komponálás mibenlétére, milyenségére vonatkozó ésszerű útmutatásokat fogadott el. E gyakorlatának ékes bizonyítékai a családjának tagjairól festett arcképek, amelyeknek mindenike a realista felfogás megkapó szépségű eredménye. Nagy gondot fordított a rajzra, karaktereinek plasztikus formát adott. Bár beható lélekábrázolásra nem gondolhatott, a ruhák színei, az alakok tartása és arcvonásai bőven áradó lírai érzelmeket közölnek.

Kiválóvá teszi még, hogy a leghétköznapibb táj leghétköznapibb részleteiben is felfedezte a nagyszerűt, a költői szépségűt, a festői motívumnak valót. Képein a figurák (ha vannak) a természettel egyazon légkörben, egyetlen akkordban kapcsolódnak össze: a gyengéden megfestett fák, dombok, hegyek az emberi tartalmak, kedélyállapotok nagyszerű visszhangjává válnak. Ember és natúra így nála nemcsak hangulatilag, hanem a jelképek jelentőségét illetően is egyetlen jelent: Isten teremtményei nem csupán színt hordozó tényezők.

Szuhanek Oszkár munkáit persze nem csupán felfogásának egyöntetűsége, színgazdagsága teszi rendkívüli értékűvé, hanem az atmoszferikus megjelenítés modernsége is. A fény felfokozott intenzitása s a képek koloritjában, néhol párás tónusában való döntő jelenléte őt a francia impresszionisták rokonává teszi. S bár egyes megoldásait nézve közel azonos velük, festészetében nem tekinthető teljes mértékben impresszionistának, mivel a hasonlóságot mutató vonások mellett a két csoportba (az övébe és a franciáéba) osztott műalkotásokat alapvető vonások, művi fogások különböztetik meg egymástól.

Mindenesetre Szuhanek opuszai valóságos színvázlatok, amelyeken festésmódjának bámulatos biztonsága, színadásának tisztán csengő, újszerű összhangja s a felületek kiképzésének választékossága figyelhető meg. Művészetében az élet csodáit szívóan igenlő fiatalos optimizmus, a lét ünnepélyes költészete, a felszabadultság és a lélek békéje nyilvánul meg.

Elegancia

Temesvárra való visszatérésekor, de főként a második világháború utáni válságos hónapokban szinte mindent előlről kellett kezdenie. A keresés, a nélkülözés korszaka volt ez számára. El kellett telnie egy

kis időnek, amíg végre lendülettel, a megvalósulás, kiteljesedés bizalmával telve rugaszkodhatott neki az évek óta magában érlelt témák megfestésének.

Szuhanek Oszkár hazatérve is, a kommunizmusban is tényekről beszélt, az igazság kimondása pedig tudásának megfelelően módosult, egyszerűsödött, nagyszerűsödött. Ez az istenáldotta tehetség, a vele való sáfárkodás volt a feltétele sikereinek, párizsi elismertségének.

Fauve-nak lenni itt nem lehetett, ezért meg kellett találni a továbblépés, túlélés optimális formáit. És ő megtalálta: olyan igénnyel festette, rajzolta meg mindenik képét, mintha az lenne az utolsó, legalábbis a tökéletességre törő eszmény kísértésében. És bár a munkák annyira magas izzásúak, hogy bármelyikkel újra kezdhette volna a kifejezést, nem tekinthetők egyazon egység szenteső darabjainak. A felfogásmód természetesen azonos bennük, amiként az a hajlam és eltökéltség is, amely a valóság reprodukálása helyett az önelvű vizualitás megteremtése felé terelte. Ezek említésével azonban még nem zárható le a számba vétel. Művészetének hajlékonysága, változottsága sosem jelentett állhatatlanságot, bizonytalanságot, nem vont maga után látványos irányváltást, és életművének a harmóniáját sem törte meg. Ez a következetesség, egyensúlyozás tette őt a 20. századi bánási képzőművészet kimagasló mesterévé.

A festői módiktól korán ellökte magát, hogy már húsz évesen, fiziológiai ártatlanságában, makulátlan elképzeléseitől vezetve kiforrott műveket alkotson. A múlt század első negyedében szuggesztív portrék, aktok és városképek kerültek ki az ecsetje alól: ezek mindenikében már benne volt a rátalálás pezsdítő, szinte a szemléltőt is felperzselő élvezete. Például a Pont-Neuf-öt, a Szajnákat és a Notre Dame-ot illusztráló, mert telített színeinek világító fokozataival már ekkor képes volt egységes képi textúrát teremteni. Technikájának könnyedsége, amely az ecset mozgásának hol kalligrafikus futtatásában, hol párhuzamos vonások halmozásában vagy a színek foltokká lapításában érvényesült, már kiérlelt, spontán, a lélegzetvétel ritmusának eredetiségével ható festői módszerre vall. Szinte hihetetlen, hogy nagybecsű alkotásai közül többet is egészen fiatalon véglegesített, ám az érettség legmagasabb fokán állva.

Portréi egyszerűen elegánsak, mesterkéletlenek. E megállapítás aktjaira is jellemző, amelyeknek térben való elhelyezése, anatómiája nem pusztán optikai törvényszerűségeknek, rajtuk keresztül pedig egy belső hitelességnek felel meg, hanem valamiféle szépségideálnak, a hagyományos értelemben vett esztétikusságnak. Ebben a megfelelésben benne van a párizsi fauve-ok, a budapesti impresszionisták és a német expresszionisták térértelmezése, de jó adag szuverenitással, hisz munkáinak e sokféle hatás egyéni zamatot adott. Szuhanek nem torzít, nem karikíroz, mezítelen testjei kecsesek, rajzait nem jellemzi a laza áttetszőség, festményeit a tarkabarka foltok káprázata. Többnyire átlagosnak minősíthető rétegben rakja fel a festéket, alkotói invenciója pedig nem merészkedik el odáig, hogy túlzásokba ragadja, s egy adott ponton munkáit furcsává, meghökkentővé tegye.

Életteliség

Belemerítkezése a grafikák univerzumába éppúgy gyakorlati, mint elméleti, ráadásul semmiképp sem esetleges kitérő, elvégre személyében egy intellektuálisan is elmélyedő, olvasott, a francia enciklo-

pedisták eszméit már fiatalon magába szívó alkotószemélyiség mutatkozott meg. A 20-as, 30-as években az aktábrázolás amúgy is a favorizált témák közé tartozott, és belesimult a radikális festők érdeklődési körébe. Matisse nyomába lépve kortársai még aktos csoportképekkel is megpróbálkoztak (a kísérletezésnél többre azonban nem jutottak e téren). Ő viszont azzal, hogy a grafikai problémák gyűjtőpontjává tette, tényleg kiemelkedett a rajzoló tömegeből. Aktképei önállósult vizuális világok, amelyekben az élet szubsztanciáját megtestesítő hölgyekben és az őket kiegészítő férfiakban mintha a kozmosz energiái keringének.

A ruhátlanul pózolók galériáját szépen kiegészítik későbbi portréi az elbűvölő feleségről, a szőfoga-dó leányról, a felelősségteljes fiúról, a csábos műzsákról, a megértő barátokról és önmagáról. E fotószerű festményei teljesen betöltik a képmezőt, és olyanféle szívélyes jellemábrázolássá válnak, hogy általuk a megjelenített lény testi tulajdonságai, lelki rezdülései is kivetítődnek a vászonra.

Az ösztönösségnek, az életteliség felszikkasztásának Szuhanek Oszkár a hozzá legközelebb álló rokonok, helyszínek megfestésekor engedi át magát teljes felszabadultságban. Friss színei ilyenkor erőteljesen ragyognak fel a flamand fogantatású, komolyságot, bensőségséget sugalló homogén háttér előtt, a test térbeli megformálása s a modellt körülvevő táj azonban egyszerűen hiányzik a kompozícióból (amely emiatt nem is nevezhető kompozíciónak). Ha a körvonalak nem individualizálnák a formákat, munkái akkor sem veszítenének sokat valós értékük-ből.

Portré

Mivel a művészi kiteljesedés fokozatainak felvázolásakor többnyire évszámok között csapongva haladtam e zárófejezet felé, Szuhanek Oszkár eddig kissé nélkülözött életrajzi adatait ezúttal szedem kronologikus rendbe, nem mellőzve azonban a megértést, befogadást segítő, ezért szinte kötelező rövid elemzéseket. Érdemes ugyanis eltűnődni azon, hogy a kor vezető alkotóinak és íróinak társaságából, Amadeo Modogliani, Fernand Léger, Alfred Wieg-

Velencei kikötő

Temesvári belső udvar

mann, Charles de Tholey, Anatole France, Rabindranath Tagore s Max Jacob köreiből az első világháborút követő nagy területrendezések, és az ebből fakadó fejtelenségek, kuszaságok ellenére SzuhaneK a művészeti élet terén akkor még eléggé hangsúlytalan Temesváron telepedett le.

„Pusztai rejtőzködése” karrierjét érdemben mégsem érintette: elhatározásai mellett kitartó, következetes ember lévén ugyanis nem engedte meg, hogy a 20. századi Kárpát-medencei fordulat és a vele járó metamorfózis negatívan érintse. Új lakhelyén hamar társakra lelt. Első nekifutásra a párizsi Julian Akadémián tanult Ferenczy Józseffel, valamint Krausz Alberttel összefogva a Kandia csokoládégyár egyik csarnokában állította ki munkáit. Azért egy ipari hangárban, mert a Béga-parti kis Bécsben híján voltak az ennél szakmailag optimálisabb lehetőségeknek. Székhelygondjaikon sajnos a kezdeményezésére megalakult bánásági képzőművészeti szövetség sem könnyített, hisz galéria a Bánáság fővárosában ezután sem létesült. A soron következő együttes tárlatukat a belvárosi Lloyd-palota dísztermében nyitották meg a temesvári piktorok. Az eseményen SzuhaneK Oszkár a Velencében és Németországban készült képeit állította ki.

Ünnepeltünk egyébiránt nagy utazó volt, a terepmunka, a plain-air festészet lelkes híve. A budapesti Magyar Képzőművészeti Főiskolára, Balló Ede osztályába, s Hegedűs László pártfogásába 1906-ban, Temesvár polgármesteri hivatalának az ösztöndíjával került. Ebből a korszakból valók az akadémiai stílusban készült szénrajzai. Kivételes adottságaira azonban már gimnazista korában felfigyeltek a tanárai: nem csupán a rajzórakon remekelt, hanem a nyelveket is feltűnő gyorsasággal sajátította el. A magyar mellett anyanyelvi szinten beszélte a németet, a román, a franciát, de tudott olaszul is. Angolul néhány barátja kedvéért tanult meg, spanyolul pedig

idős korában, csupán azért, hogy eredetiben olvashassa Cervantes műveit. Amúgy valósággal falta a könyveket, főleg a francia racionalisták elveit hirdetőket (Voltaire volt az egyik kedvence), és ez lényegesen meghatározta egyéniségét. Embertársaihoz jó-hiszemű kíváncsisággal közeledett, portréfestővé elhivatottságból vált, és azt vallotta, hogy a világ egy csodálatos teremtmény.

Budapestről Párizsba vezetett az útja, a Julian Akadémiára. Bőven termő, sikeres korszaka volt ez SzuhaneK Oszkárnak, hisz négy év diákoskodás után már szabadúszóként bérelhetett magának műhelyt a francia fővárosban, aztán Velencében és Firenzében tehette meg ugyanezt. Bejárta Olaszországot, a földközi-tengeri szigeteket, eljutott Líbiába, Tunéziába, Dalmáciába. 1912-ben beiratkozott a római Medici Akadémiára, és tagja lett a helyi német festők szövetségének. Ezen civil szervezet összejövetelein ismerte meg egyik műzsáját, Meta Hilpert festőnőt. Ihletet adó hölgyet melleleg nem volt nehéz találnia: rossz nyelvek szerint nemcsak a nők imádták őt, ő is imádta a nőket. Mégis, 1927-ben egész életre szóló házasságot kötött a gyönyörű Irene Fischllel, akitől két gyermeke született: György és Yvonne.

A 30-as években megélnékült temesvári művészeti életben Aurel Ciupe, Andreas és Franz Ferch, Ion Isac, Romul Ladea, Corneliu Liuba, Iulius Podlipny, Bottlik Tibor, Gallas Ferdinánd, Kristóf-Krausz Albert, Lenhardt Emil, Varga Albert mellett találjuk, akár azt is állíthatnánk: központi figuraként, összefogó kapocsként. Rengeteg egyéni és csoportos kiállításon vesz részt, egyebek mellett a budapesti és bánásági szalonokon. Édesapja halála, a család temesvári, Fröbel (volt Resica, ma Iuliu Maniu) utcai üvegkereskedésének bezárása azonban váratlan és áthidalhatatlan anyagi nehézségeket gördített elébe.

Temesvári műhelyét rövid bukaresti kitérő után rendezte be, a Magyar Hitel Bank tornyában, a Jenő herceg téren (ma Szabadság). Majd a Szörénységben, Temesfőn, Ferencfalván, Boksánbányán, Szászskabányán festett, mert úgy érezte, tájképfestéskor jelen kell lennie a természetben, emlékeire nem hagyatkozhat.

Újabb pofonok a kommunizmusban érték: mivel a rendszer megfojtotta addigi legfontosabb megrendelő rétegét, a polgárságot, annyira leszegényedett, hogy talpon maradásáért ismerőseire szorult. Bizalmasainak támogatását élvezve egy ideig visszavonultan, Temesszékáson dolgozott. Ebben az időszakban készíti el Arday Aladár nagyváradi református püspök képmását.

1972 májusában távozott az élők sorából. Arcvonalait ma már csak Gallas Ferdinánd bronz mellszobra, Kóra-Korber Nándor karikatúrája s Varga Albert munkája őrizi materiálisan Temesváron, no meg azok a helybeliek, akiknek még volt alkalmuk látni őt munka közben a város utcáin, terein, régi vágású, vérbeli festőként, sokat látott, sokat megélt festőállványa mögül köszöntve tiszteletteljes mosollyal kedves ismerőseit, a várost.

Így, ennyire nyilvánosan, ennyire nyilvánvaló elhivatottságból születtek meg szeretettel teli, szeretnivaló képei, amelyek lelkeségük által annyira koncentrált erejűek, hogy valósággal beleégnék a nézőbe.

Katolikus szerzetesrendek az erdélyi nevelésben (17–19. század) (1.)

Erdélyben három (férfi) szerzetesrend tevékenysége fontos az iskolai oktató-nevelőmunka szemügyre vételekor. Ezek: a ferencrend két ága, az obszervánsok és a minoriták – előbbi legjelentősebb iskolája a csíksomlyói, utóbbié a kantai –, a jezsuiták –, valamint a jezsuiták 1773-as feloszlását követően a kolozsvári tanintézetbe került piaristák. E szerzetesrendek erdélyi megjelenéséről, iskolaalapításukról számolok be röviden, majd iskolai tevékenységüket, elsősorban nevelésméletüket, kiemelten pedig erdélyi iskoláikban is alkalmazott nevelési rendszerüket mutatom be.

A ferencrend (obszerváns és konventuális ferencesek) Erdélyben

Assisi Szent Ferenc alapítása egy, a szegénységet kiemelt módon megélő közösségre vonatkozott. A szegénység evangéliumi tanácsának megtartása volt erős megkülönböztető jegye abban a korban, amikor az egyházban is szembeötlő módon dívott a tehetősök soraiban a pompa szeretete. A szegénység megélésének módját, fokozatait, mértékét illetően azonban már a rendalapító életében elkezdődtek a viták, ahogyan ez szinte szokásos a karizmatikus egyéniségek és a nyomukban következő intézményesülési folyamatok történetében.

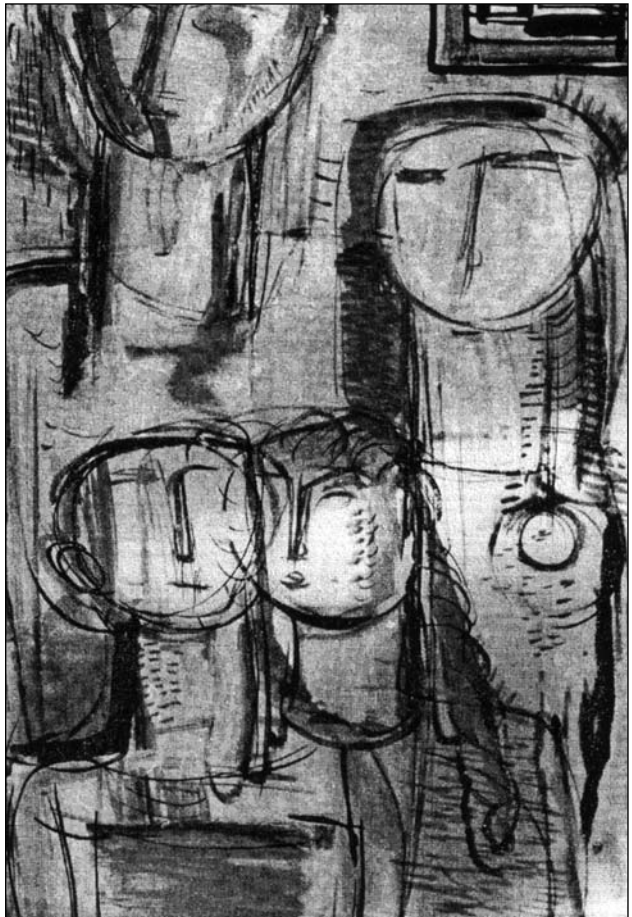
Az obszerváns ferences és a tőle 1517-ben különvált konventuális, más néven minorita egyaránt tevékeny-szemlélődő rendnek vallja magát a konstitúció értelmében: „Kontemplatív életünk bensőségesen kapcsolódik tevékeny apostoli szolgálatunkhoz. A minoriták életüket testvéri közösségekben élik, konventualitásban, s ez a megkülönböztető jegyük. Szent Ferenc maga ezt rendelte: A kisebb testvérek dolgozzanak, ássanak, kapáljanak, kaszáljanak, hordjanak követ, vizet, hajtsák a lovakat, öszvéreket, a tudósok meg tanítsanak, a papok prédikáljanak, végezzék az istentiszteletet, szóval ki-ki a testvérek közül a maga módján és tehetsége szerint használjon az embereknek és segítsék őket tisztességes vállalkozásaikban és azután szolgálataik jutalmául pénzt ne, hanem csak az életük fenntartására szükséges csekély élelmet és ruházatot fogadjanak el” (Assisi Szent Ferenc, II. Regula, c. 5. Opuscoli 174, 108).

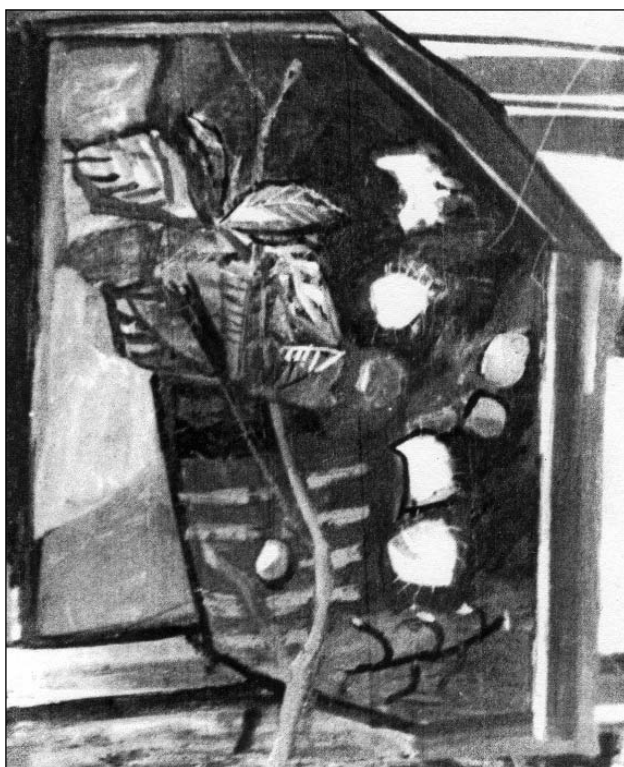
Az alapító rendelkezéseinek értelmezése megosztotta a rendet. A két ág hosszas, századokon át tartó viták után a 16. században vált el végleg egymástól, s külön rendként élt tovább: Ordo Fratrum Minorum néven szerepel a ma ferencrendnek nevezett, s Ordo Minorum S. Francisci Conventualium néven a ma minoritákként ismert rend.

A ma minoritának nevezett, a konventuális ferencesekből önállósodott rend a mai megjelenésében a

reformációt követő katolikus megújulás során telepedett le Erdélyben: a ferencrend kettéoszlása után a 17. század végén, a katolikus restauráció térhódításával jelentek meg újra Erdélyben, őrséget alakítva, amely a Szent Erzsébetről nevezett minorita provincia része. A 16. században Erdélyben a reformáció nehéz helyzetet teremtett a katolikus vallás követőinek, köztük a szerzetesrendeknek. „1556. évvel az erdélyi ferencrend történetében egy kort le is zárhatnánk, mert ezután az erdélyi ferencrendiek élete majdnem egy jó félszázadig csak a végvonagláshoz hasonló” – olvassuk a ferences krónikában. Erdélyben a ferenceseket kivéve minden pap eltűnt, mind a világiak, mind a más szerzetesrendekből valók, a ferencesek is csak töredékesen képviselhették a katolikus vallást, a Székelyföldre, ott is a csíksomlyói klostorba szorítva. Innen kellett nagy területeket ellátniuk. Báthory István ugyan 1579-ben jezsuitákat hí-

A család. (tempera, 50x70 cm, 1960)

Csendélet, 1959

vott, a bizonytalan helyzet azonban hamar kitiltásukhoz vezetett, s hiába pártolta Báthory Zsigmond fejedelem 1589-ben több ferences behozatalát, nem történt intézkedés ez irányban. A gyulafehérvári országgyűlés 1591-ben valószínűleg a fejedelem jóakaratára miatt sem emelt kifogást a csíksomlyói kolostor léte, rendtagok ott tartózkodása ellen, s a kolostor megerősödött helyzetére utal, hogy Báthory Endre bíboros Csíkot az erdélyi katolicizmus központjává akarta tenni, a katolikus püspök nélküli Erdélyben Csíksomlyón akart volna ferencrendi püspököt. (Vö. Veszely Károly, Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár 1860, I. 302.) „Báthory Endre 1591-ben a pápához folyamodott, hogy annak támogatását megszerezze. Kérte, hogy az egész országban szétszórta élő katolikusok gondozására a ferencrendiek közül valakit püspöki címmel ruházzon fel, aki Csíksban lakjék” – írja Marton József, lásd: Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története. Gyulafehérvár 1993. 64. A valóra nem vált gondolat ellenére tény, hogy a protestánsok a ferenceseket túrték meg egyedüli hivatalosan működő katolikus papokként. A csíksomlyói kolostor 1661-ben a tatár betörés következtében elpusztult. A nehéz idők multával a 17. század hatvanas éveiben Gyergyószárhegyen sikerült kolostort alapítani, 1666-tól Kájoni János lett a mikházi kolostor előjárója, s ezzel ott is új élet, új lendület kezdődött.

A ferencesek az enyhülés bekövetkeztével a lelkipásztori munka mellett tanítással is foglalkoztak Szárhegyen és Mikházán, valamint Esztelneken. Ez utóbbi helyen Nyújtód elvesztése után kezdődött a lelkipásztori munka Nagy Mózes gelencei plébános kezdeményezésére, 1684-ben kezdtek házat építeni, amely 1721-ben emelkedett a kolostor rangjára. Az esztelneki iskolára Nagy Mózes plébános tette az

első alapítványt, s ezt a költészettanig fejlesztették, majd a hely félreeső volta miatt Kantára telepítették. Itt 1751-ben Sztoyka Zsigmond püspök indította újra a minoriták vezetésével az iskolát. Veszely Károly jegyezte fel, hogy Háromszéken ekkor (a 17. század közepén) Nagy Mózes plébános egyedül végezte a papi teendőket Esztelnektől Zágonig. A papok és tanítók képzésére szánt iskolát először szülőfalujába, Esztelnekre telepítette, innen 1696-ban kedvezőbb helyre, a Kézdivásárhelyhez közelebb eső Kantába költöztette át. A nagyon viharos erdélyi helyzet következményeit látta ugyanis ez a buzgó, külföldön tanult, a Dunántúlon 12 évet pasztorációban dolgozó, majd szülőföldjére hazatért világi pap. Otthon egyrészt a protestáns rendek uralták ezt az országrészt, emiatt a katolikusok többrendbélileg hátrányt szenvedtek, ennek egyik legnyilvánvalóbb jele volt az a tény, hogy püspökük nem lehetett, ebben az időben a szintén háromszéki Szebelébi Bertalan töltötte be az általános helynöki, vicarius generalisi tiszteletét. De a helynök nem rendelkezett olyan joghatósággal és tekintéllyel, mint egy püspök, többek közt papot sem szentelhetett. Szebelébi ugyan buzgón végezte, amit csak végezhetett, járta a plébániákat, vizitációkat tartva, ez a tevékenysége azonban csak bizonyos javulást hozhatott. Ugyanakkor a székelly papság nős papokból állt, ez a helyzet azzal sem enyhült, hogy a botrányok miatt ezek nagy része távozott, mert a katolikus vidék, jelesül pont a háromszéki úgynevezett Szentföld is szinte egészében pap nélkül maradt. Nagy Mózes terve: papnevelő intézet létrehozni. Esztelneken szeretett volna iskolát alapítani, s mivel a csíksomlyói obszerváns ferencesek munkájáról jó véleménnyel volt, őket szerette volna megnyerni erre. Am a protestáns rendektől való félelem a somlyói barátokat visszatartotta ettől a lépéstől. Korábban az obszervánsok próbálkoztak misszió leple alatt a háromszéki megtelepedéssel, 1638-ban Nyújtódon, majd egy évtizeddel később Esztelnekre telepedve, mindezt Nagy Mózes segédletével olyan értelemben, hogy a paphiányra hivatkozva az ő segédlelkészeként szerepelt a somlyói barát. Am 1678. május 23-án a tervvel csöppet sem egyetértő protestánsok feljelentették. Szebelébi vikarius sem kívánt ujjat húzni a vezetőkkel. Ezek az okok vezették Nagy Mózes arra, hogy, az iskolát mindenképp indítani akarván, a ferences rend másik ágához, a konventuálisokhoz forduljon.

A magyarországi s az erdélyi minoriták számára 1665 jelentős dátum, mindeddig ugyanis a magyar földön levő rendtagok száma nem volt túlságosan nagy ahhoz, hogy saját provinciálisuk lehessen, s Róma nevezett ki előjárót számukra, ekkor azonban egy római minorita, Reggiani Iván került a vezetésbe, s a kor szokása ellenére Magyarországra is költözött. Ez a lépés fejlődést és virágzást hozott a magyar rendtartomány tagjai számára s a provincia életében.

Erre az időre tehető Erdély szentté avatás előtt álló nagyjának, Kelemen Didáknak a működése, akinek tevékenysége szintén nagyban hozzájárult a minoriták tevékenységének kibővítéséhez, maga Kelemen Didák az esztelneki, minorita vezetés alatt álló iskolában tanult és nevelkedett, innen indult a rend s a katolikus megújulás szolgálatára.

Nagy Mózes plébános Seminarium Clericorum Regularum címen emeltette szülőfalujában az erede-

ti épületet a templom keleti oldalán, s tanítókat a moldvai minoritáktól toborzott: olasz minorita szerzetesek voltak misszióban Moldvában, innen hívott Nagy plébános a kezdetben Esztelneken saját birtokán indított iskola vezetésére szerzeteseket. Az olasz tartományfőnök két szerzetesét engedte át, Guarini Bonaventurát és Lutioli József Miklóst. Az iskola megnyitása előtt 1680-ban Nagy Mózes plébános az előbbi Rómába küldte XI. Ince pápa jóváhagyását kérni. A pápa emellett anyagilag is támogatta 40, majd 60 scudival. Az iskolaalapításra Szelepcsényi György esztergomi érsek és Sebestyén András választott erdélyi püspök is beleegyezését adta 1681-ben. A két minorita szerzetes mellett világi tanárok is tanítottak, a csíksomortáni Csomortányi Imre, az altorjai Nemes Szabó Mihály, Litteráti Tamás és a berecki Kovács Miklós. Ez az iskola a rendház átköltözésével, meg azért is, mert Esztelnek az útból félre esett, 1696-ban átkerült a Kézdivásárhelyhez közel eső Kantára. Az ekkor hivatalban levő Szebelébi Bertalan vikárius kezdetben bolondságnak titulálta Nagy Mózes kezdeményezését, de idővel a nagy érdeklődést és az eredményeket látva már másképp nyilatkozott. Marton József számol be arról, hogy a jobbágyok gyerekei viszonylag magas létszámban képviseltették magukat Nagy Mózes iskolájában: Esztelneken ugyanis 90–100 gyermek volt az átlag, míg Csíksomlyón 60–70, Nagyenyeden 23–24.

1679. december 5-én kelt adománylevel (amely Nagy plébános számára a plébánia közelében egy telket adományoz) nyomán lehet az iskola alapítást és indítást időben elhelyezni. Az iskola iránt az érdeklődés nagy volt, a létszám hamar növekedett, s 1693-ban emiatt nagyobb helyre volt szükség. Úgy határoztak, hogy a Kézdivásárhelyhez közeli Kantán tágasabb hely kínálkozik az iskola bővítésére, ezért oda átköltöztek. Időközben az erdélyi fejedelemség a magyar korona alá visszakerült, ami az erdélyi katolikusok számára helyzetük változását jelentette. Ezt kihasználva az obszerváns ferencesek, akik nem örültek a konventuális jelenlétnek Háromszéken, Esztelneken házat emeltek, építését 1684-ben kezdték, s Nagy Mózes testvére, Nagy János vezetésével megtelepültek, 1690-ben otlétükről tudunk. Benedek Fidél rendtörténetében idézi, hogy 1690. október 1-jén szentelték az új házat, melynek felirata: „Haec domus aedificata est patrocinate adm. Reverendo Domino Bartholomeo Szebeleb Vic. Transsylvaniae. Anno 1690. die 1. Octobris.”

A 18. századi virágzó történet része, hogy az addig órségként szereplő obszerváns ferences ágat erdélyi rendtartományi rangra emelte 1729-ben, a Milánóban tartott rendi általános káptalan. Az órség a kedvező körülmények közt gyorsan gyarapodott, ekkorra 14 rendházzal rendelkezett, ebből 6 formális kolostor, 8 kisebb rezidenciális ház, 137 rendtagot számlált a ferencesrend, 78 felszentelt pap, 28 klerikus tanuló és 31 testvér alkotta.

Az obszerváns ferences ág 1706-ban Székelyudvarhelyen telepedett le újra, s a jezsuiták mellett a tanításban is részt vettek. A 18. században sikerült Dévát, Szászvárost, Szászsebest mint katolikus plébániát visszaállítani, mindenütt ferencesek vállaltak szerepet benne. Ezt követően Vajdahunyadon telepedtek meg, 1712-ben Désen, majd a Míkházáról kikerült Weiner Konrád Désről sorra járta a környéket,

Csendélet (Picasso utáni másolat)

Széken, Désaknán prédikálva. A 18. században sikerült Segesvárra eljutniuk, Szebenben is ismét letelepedniük. Itt a rend bölcséletet hallgató növendékei tanultak. Kolozsvárra is sikerült visszajutni, s új helyen, az Óvárban helyet kapni, s a minden másíknál nagyobb kolostorba osztották aztán a rendi növendékek egy részét.

A rendi nevelés az obszerváns ferenceseknél a 18. században ért el magas fokot, ekkor az újoncházak Csíksomlyón, Szárhegyen, Esztelneken, Míkházán, Medgyesen, Vajdahunyadon voltak, hittudomány-nyal és bölcsélettel foglalkoztak a fontos kézimunka mellett, s a rend történetének megismerésére is nagy gondot fordítottak, valamint az orgonálás, a gregorián ének s a szertartások elsajátítására. Emellett a német nyelvet tanulták. Egy 1723-as beosztás szerint a nevelőintézetekben korán keltek, korán feküdtek, 11-kor ebédeltek, este 6-kor vacsoráztak. Erkölcsant Esztelneken, dogmatikát Szebenben, bölcséletet Csíksomlyón tanultak, 1729–1753 közt a Studium generale és Jus Canonicum Kolozsváron volt három lectorral.

Az obszerváns ferences rend a kifejezett rendi képzés mellett a gyermekek és ifjak iskolázása terén is szerepet vállalt, Székelyudvarhelyen a jezsuiták mellett, majd azok kiűzetésével tőlük átvéve a stafétát, úttörő munkát folytatott a katolikus iskolázás terén. A 17. században indult szervezettebb, tudatos formában a ferences oktatás. Körülbelül egy időben három kolostori iskolát említenek: a csíksomlyóit, a míkházit és a szárhegyit. A középiskolás tanmenet kialakítását az 1661-es tatárbetörés megghiúsította.

Kezdetben a tanulók számát sem tudjuk, a feljegyzések, ha készültek is, megsemmisültek. 1690-ben Csíksomlyón 171, 1694-ben 200 tanuló tanult. 1698-ban, miután 1694-ben még egyszer, utoljára felégették a tatárok, Csíksomlyón a grammatika és szintaxis osztályokban 100 tanulót találunk, a poézis osztályt nem lehetett beállítani. A 18. században indult virágzásnak a csíki iskola. 1699-ben a régi épület szűknek bizonyult a megnövekedett létszám miatt, így megnagyobbították, s a szegény diákok számára szemináriumot állítottak fel. 1718-ban felállították végre a poétikai osztályt, sőt, a retorikait is. 1730-ban állították fel a Mária Társulatot, a tanulóifjúságot a Szűzanya oltalma alá helyezve. 1733-ban fából építettek egy új iskolát a retorika és poézis osztályok számára a régittől keletre, itt helyezték el a jobb szárny földszintjén az elemi iskolát, az emeleti részen az alapítványos növendékek hálótermét, a középső részen kapott helyet a színházterem, a bal szárny földszintjén az alapítványos ifjak tanterme, az emeleten a poétika és retorika tanterme. 1735-ben kiegészítették a Mária Társulat költségén a színház bal szárnyát, földszintjét imateremnek, emeletét tanteremnek használták.

A 18. századi virágzás végére az Osztrák–Magyar Monarchia élére került II József uralkodása nyomán került pont. Mária Terézia fiának nevéhez fűződik az az egyházpoltikái irány, amelyet a szerzetes történetírók aztán érthető türelmetlenséggel bélyegeznek meg. Benedek Fidél rendtörténetében ezt írja: „Maga a császár, II. József (1780–1782) személyesen volt okozója a rendtartományt ért nagy romlásnak. Nem engedte megkoronáztatni magát [...] titokban szabadkőműves volt, Voltaire-nek és Rousseau-nak titkos barátja volt és az egyházellenes, szabadelvű filozófia követője. Pszichikai fogyatékoságokban is szenvedett. Magát a vallást mint olyat közvetlenül nem támadta meg, hanem csak közvetve, az egyház és a szerzetesrendek ellen hozott önkényes rendelkezéseivel. Birodalmában az egyház kormányzását a saját kezébe vette és a legkisebb részletekbe is beavatkozott korlátozó rendelkezéseivel. A Szentszékkel megtiltott mindenféle kapcsolatot és kizárta Róma befolyását minden egyházat érintő ügyből. Minden férfi és női szemlélődő szerzetesrendet eltörölt, hasonlóképp minden vallásos, hitbuzgalmi társulatot, egyesületet feloszlattott.” Bár a jozefinista egyházpoltika még Mária Terézia idejében elindult, hiszen a korszak racionalizmusa filozófiai szinten ezt készítette elő, s ez a gyakorlati élet olyan szintjeiig elhatolt, hogy maguk az uralkodó szellemiránytól megérintett főpapok, különösen pedig az uralkodók nemzeti egyházat szerettek volna. Ennek fontos része, hogy a császár a legfőbb fórum, aki fölött nem áll az országon kívüli idegen tekintély, mint a pápa, s aki egyedül csak Istennek felel. II József 1765-ben német–római császár, 1780-ban Ausztria egyeduralgója, s a koronaországok, Csehország, Magyarország fölötti uralkodó lett. Rendeletei gyors egymásutánban követték egymást. Először a pápai bullák kihirdetését kötötte császári engedélyhez (1767), majd ezt a püspöki rendeletekre is kiterjesztette, megtiltotta a püspököknek és a szerzetesrendek előjáróinak a Rómával való kapcsolattartást, a házasságot polgári szerződésnek nyilvánította, feloszlatta a szemlélődő szerzetesrendeket (140 magyar kolostor

szűnt meg ezáltal, 134 férfi és 6 női, ezekben 1484 férfi, 190 női szerzetessel). A ferencesek, mivel tanítással is foglalkoztak, megmaradtak: ez Magyarországon 81 kolostort jelentett. A rendeletek közt II József aprólékosan szabályozta az istentiszteleti rendet, de mindezek közt legérzékenyebben érintette az egyházi élet megszervezését a püspöki szemináriumok bezárása. A szerzetesrendek növendékeit együtt a világi papságra készülőkkel képezték a püspöki szemináriumok helyén felállított központi szemináriumokban. Ez a szerzetesi utánpótlás nevelését szinte teljesen ellehetetlenítette még a megmaradt rendek esetében is, fellazította a fegyelmet, megszüntette a sajátos közösségi életformát, utat nyitott az eredeti elképzelés szerinti szegénységgel szemben a birtoklásnak szerzetesek esetében is. Erdélyben a szerzetesnövendékek és a világi papságra készülőök közös képzése Rudnay Sándor püspök (1815–1819) idejében kezdődött, Rudnay ugyanis általános szerzetesi szemináriumot alapított a gyulafehérvári várbeli bulgarita kolostorban. Ferencendi novíciusok 1819-ben jöttek először ide. Itt kapták a rendi kiképzést, a teológiai stúdiumokat az egyházmegyei kispapsággal együtt a Megtestesült Bölcsességről nevezett, 1753-ban alapított szemináriumban folytatták. Ezt a gyakorlatot az 1822-es egyházmegyei zsinat megerősítette, s e gyakorlat 1848-ig folytatódott.

A 19. században a korábban legyengült obszerváns ferences rendtartományt sikerült megreformálni és helyreállítani, ebben természetesen a külső körülmények enyhülését megelőzően belejátszott maguknak a ferences szerzeteseknek egyfajta belső önreformálódása, egy olyan folyamat elindulása, amely még a külső sorsfordulatot megelőzően elkezdte a szigorú életet, az alapító szelleméhez és tanításához való visszatérés szorgalmazását. László Polikárral (†1910) indult ez a folyamat, amely majd Csiszér Elek (†1942) reformjával teljessé vált a század legvégére.

A 19. századi viszontagságok közepette a ferencd a fegyelem megtartását tartotta fő céljának, hiszen a jozefinista rendeletek következtében például éppen saját utánpótlását a világi papság felkészítésére kijelölt központi, közös szemináriumokban kellett nevelnie. A belső reformok végrehajtása után tudott a rend ismét fejlődni, a 20. század elejéről való az az adat, miszerint a kifejezetten rendi kiképzés négy lépésben négy helyszínen történt: a kisszemináriumi a székelyudvarhelyi Szerafikumban, a novíciátus Medgyesen, a filozófiai képzés Csíksomlyón s a teológiai Vajdahunyadon.

A minoriták, a ferences család konventuális ága Erdélyben az impériumváltozás nyomán szerveződött külön rendtartományná, az aradi ház lett a központ, a moldvai provincia Szent József védnöksége alatt működött. Összesen hat házzal rendelkeztek, négy plébániát vezettek. Aradon nyomdát működtettek, Vasárnap címen szépirodalmi, művészeti és kritikai folyóiratot adtak ki, amely irodalmi vonalon is meghatározó jellegű lett az erdélyi sajtó területén. A minoritáknál a rendi képzés a 20. század elején két lépcsőben történt, novíciátus Marosvásárhelyen, teológiai képzés Nagybányán.

Benedek Elek életművének feltárásához

Néhány évvel ezelőtt, azt a feladatot kaptam Gazda Istvántól, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatójától, hogy Benedek István orvostörténeész bibliográfiájának elkészítéséhez próbáljam meg kideríteni, hogy a Cimborában található Öcsike nadelű gondolatai cím alatt szereplő sorozatból – amelyet teljességében Benedek Eleknek tulajdonítottak –, melyek lehetnek Benedek István egészen korai írásai? Tudvalevő, hogy a Cimborában Nagyapó, Elek nagyapó és más álnevek alatt – úgy, mint más lapokban is – Benedek Elek írásai jelentek meg, ám ennek a lapnak a szerkesztésébe besegített fia Benedek Marcell is, és írások jelentek meg a fent említett álnevek alatt, nemcsak tőle, de fiától, azaz Benedek Elek unokájától, az akkoriban még gyermek Benedek Istvántól, – azaz „Öcsikétől” – is.

Be kell vallanom, ezek megválaszolásával még mindig tartozom és valószínű teljes bizonyossággal a sorozat legtöbb darabjáról nem is állapítható meg kizárólagosan, hogy a három Benedek közül melyik annak a szerzője. Ugyanakkor betekintést nyertem Benedek Elek világába, s kedvet ahhoz, hogy elmerüljek és elmerüljünk a Benedek Elek-i életműben.

Szerencsénkre a kutatáshoz csatlakozott A. Szála Erzsébet, a Nyugat-Magyarországi Egyetem soproni Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Karának akkori dékánja. Segítségükkel és támogatásukkal, Benedek Elek publicisztikáiból eddig két – a magyar irodalomtörténet számára is új – kötetet (Az ismeretlen Benedek Elek. Kötetben eddig nem közölt, 1881 és 1892 között írt publicisztikáiból. Az írásokat összegyűjtötte, és jegyzetekkel kiegészítette: Perjámosi Sándor. Szerk. és az előszót írta: A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Sopron–Piliscsaba, 2006. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Magyar Tudománytörténeti Intézet. 192 l.; és: Az ismeretlen Benedek Elek. Második gyűjtés. Kötetben eddig nem közölt, 1892 és 1910 között írt publicisztikáiból. Az írásokat összegyűjtötte, és jegyzetekkel kiegészítette: Perjámosi Sándor. Szerk. és az előszót írta: A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Sopron–Piliscsaba, 2007. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Magyar Tudománytörténeti Intézet. 212 l.) tudunk kiadni. Az elmúlt negyven-ötven évben – a Balogh Edgár szerkesztette válogatások óta (Halljátok emberek? Politikai írások és irodalmi bírálatok. Összeáll., előszóval és jegyzetekkel ellátta: Balogh Edgár. Bukarest, 1957. Állami Irodalmi Művészeti Kiadó. 296 l. és: A százestendős jövőmondó. Karcolatok, elbeszélések. Cikkek. Összeállította, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Balogh Edgár. Bukarest, 1967. Irodalmi Könyvkiadó 326 l. A két kötet tartalmilag nagyjából fedik egymást.) – hasonlóra nem volt példa, és jelenleg is több új, irodalomtörténetileg is kuriózumnak nevezhető kötet szerkesztése folyik.

Amikor az életmű feltárásának neki kezdtünk, már akkor is tudtuk, hogy Benedek Elek több volt, mint meseíró. Ám minket is meglepett az a sokszínűség, az az óriási tudás és az a társadalmat nevelni és felemelni akarás, és az az erkölcsi magasság, továbbá nemzetföltétele, ami írásaiban megjelent.

Karvay Mór festménye

Az új gyűjtések jelentősen túlmutatnak az eddig kialakult Benedek Elek képen és túlmutatnak azon a kicsit szocialista típusú beállításon is, amit Balogh Edgár válogatásai próbáltak sugallni. Nem kétséges, hogy szükség volt azokra a kötetekre, ami az ő válogatásában jelentek meg, hiszen ez volt az utókor első jelentősebb kísérlete arra, hogy Benedek Eleket kiemeljék a gyönyörű, ám nagyon is beskatulyázó gyermek- és ifjúsági író szerepköréből. Ugyanakkor kétségtelen Balogh Edgár szocializmus iránti elkötelezettsége, és ez a válogatásain keresztül megkerülhetetlenül megmutatkozik, mintegy beillesztve Benedek Eleket egy másik, a szocializmus, a baloldaliság skatulyájába.

Benedek Elek írásainak zömét megismerve nem kétséges, hogy magas fokú szociális érzékenységről, türelemről tett tanúbizonyságot, ám ez nem jelenti azt, hogy a szocializmus hálóját nyugodtan ráhúzhatnánk. Ő maga sem szocializmus párti. Igaz ugyan, hogy üdvözli, amikor Achim András szocialista színében elsőként kerül be képviselőnek a magyar parlamentbe (B. E.: Achim András. Nemzeti Iskola 12(1905)19. máj. 13. 1–2. l.), de az is, hogy Brassói Lapok hasábjain nyolc év után a Tanácsköztársaságról már azt írja, hogy: „Egyszerre csak elem ágaskodnak e számjegyek: 1919. III. 21. Ha nem csalódom e nap reggelén csapott közénk Pesten a mennydörgős mennykő a – kommunizmus képében” (A pármai Certosa, avagy: Hol a passzus? 33(1927)141. jún. 26. 11–12. l.)

Az elmúlt másfél évben kiadott két újabb kötet új

Kádár Tibor: Kati leányom. (szénrajz, 28,5x41,5 cm, 1959)

színt visz a Benedek Elek-i képbe. A publicisztikáiból, tárcáiból, néprajzi jellegű, továbbá tanügyi és politikai írásaiból, megemlékezéseiből, stb. készült válogatások, melyeknek legnagyobb része ez idáig csak a korabeli lapok hasábjain jelentek meg és tulajdonképpen az ismeretlenség homályába burkolóztak új dimenziót nyitottak meg abban a világban, amely Benedek Elek sokszínű munkásságát próbálja bemutatni.

A hagyományban mese- és ifjúsági íróként ismert Benedek Elek, már élete során adott ki olyan tárcás és elbeszélés-gyűjteményeket összefüggő sorozatokat, sőt „erkölcsi beszédeket” is, amelyek felnőtt olvasóinak szólt. Egyik legismertebb regényén (Huszár Anna. Regény. Budapest, 1893. Magyar Hírlap kiadása. 190 l. – 1908-ban már a harmadik kiadását érte meg és lefordították többek között német nyelvre is) túl, többek közt ismert és sok kiadást ért meg az az erkölcsi tartalmú írása, amelyet fiának, Jankónak írt (Testamentum és hat levél. Budapest, 1893). A kötet 1927-ben már a hetedik kiadását érte meg; legutóbb 2006-ban jelent meg. Lefordították és megjelent német nyelven is 1899-ben. Mindez azt jelenti, hogy saját korában sem csak, mint gyermekeknek író volt ismert...

*

Benedek Elek írói világának bemutatásához elengedhetetlenül szükségessé vált egy, az ő irodalmi munkásságát bemutató bibliográfia készítése, mely a hagyományosan csak az önálló műveivel foglalkozó bibliográfiákon túlmutatóan publicisztikáit, napi- és

hetilapokban közzétett írásainak feltárását is célba veszi, s ezen is túlmenően a lehetőségekhez képest összegyűjti a műveiről szóló ismertetéseket és a róla szóló írásokat.

Ez a munka idestova két éve folyik a Magyar Tudománytörténeti Intézet keretei közt. Eddigi kutatásaink jelenleg még csak részeredményekkel szolgálnak, s bár teljességre törekszünk, de már most látható, hogy azt elérni sohasem fogjuk tudni, nagyobb részben a kézjeggyel el nem látott írásainak feltehetően nagy száma miatt. Bibliográfusok közmondása itt érvényre talál, miszerint: bibliográfiát nem lehet befejezni, csak abbahagyni.

Mostanáig több ezer névvel ellátott publikációt tártam fel és az általa kiadott könyvek és önálló kiadványok száma is bőven meghaladja az eddigi összesítésekben szereplő kicsit több mint másfélszáz feletti számot, úgy hogy közben az egyes kiadások újabb kiadásait és kiadváltozatait is megpróbáltam feltárni.

Az önálló kiadványok számát feltárni és összesíteni nem könnyű feladat, mivel szinte minden nagyobb könyvtár szolgál olyan Benedek Elek kötettel, illetve új-kiadváltozatokkal, amelyek más könyvtárban nem lelhetőek fel. Ráadásul a katalóguscédulák leírásai is hagynak némi kívánnivalót maguk után, nem is beszélve arról a tényről, hogy a hibás, rossz kiadási évvel, rossz kiadó vagy nyomdajelzéssel, pontatlan címírással leírt kötetekről, néha azt is nehéz kideríteni, hogy valójában hányadik kiadásról is van szó. A már említett Testamentum és hat levél

Kádár Olga (olaj, vászon, 68x55 cm, 1957)

például már a kiadásának évében valójában kettő (de lehet, hogy több!) kiadást is megért. Az biztos, hogy ez a kötet egy éven belül legalább három kiadást ért meg, de éppen e kötet kiadásainak a száma annyira bizonytalan, hogy a 2006-os kiadásánál a kiadó csak azt merete biztossággal a kötetbe jegyezni, hogy az 1927-es hetedik kiadás alapján készült, de szinte biztos, hogy már 1927-ben sem tudták pontosan, hogy a kötet hanyadik kiadását érte meg. Egészen biztos, hogy túl volt a hetedikken!

Vannak kötetek, amelyek újabb kiadásváltozatairól csak a nyomdajelzés változása enged következtetni, ám némely esetben még az sem, csak a címlap betűtípusának változása sejteti, hogy újabb kiadásról, avagy újnyomásról van szó, ami persze újabb nyomozást igényelhet. Mindez azt jelenti, hogy egy készülő Benedek Elek bibliográfia könyvészeti részének leírása csakis és kizárólag az autopszia módszerével írhatóak le. Azonban ebben az esetben leírásra kerül az egyes kötetek tartalma is. Így meglátható, hogy az újabb kiadások az évek vagy évtizedek alatt milyen változásokon estek át. Példának okáért a maga korában népszerű és több generációt kiszolgáló, új kiadásra nagyobb részében ma is érdemes Apa mesél című kötet először 1888-ban jelent meg – megjegyzendő: kiadási év nélkül –, majd az azt követő három újabb kiadás, mindig javított kiadásként jelent meg, mígnem a hatodik kiadás Benedek Elek halála után másfél évtizeddel később fia – akinek a kötet eredetileg készült – Benedek Marcell szerkesztésében; aki mint írja: „A bővített hatodik kiadásba belekerültek a Nagypó mesefája című könyvnek ideil-

lő versei, kis meséi, apró jelenetei. Új rajzok készültek hozzá” (Benedek Marcell: Előszó. In Apa mesél. Mesék és versek. Jó gyermekek számára írta Benedek Elek. [Sajtó alá rendezte: Benedek Marcell.] Róna Emy rajzaival. Budapest, [1943] Új Idők Irodalmi Intézet. 4. l.) Azaz, egy alaposan kibővített kötetéről beszélhetünk ugyanazon cím alatt.

A kézbevétele útján történő, tartalomfeltárással egészített leírások más dolgokra is fényt derítenek. Némely esetben felvilágosítást kapunk arról, hogy Benedek Elek műveinek át- illetve feldolgozásairól van szó, s bár tartalmilag még van köze az eredeti szöveghez, a valóságban, sok esetben alaposan átdolgozott, az eredetire alig hasonlító szövegekről van szó. Az még a jobbik, ha a mai nyelvhez alakították a szöveget, de néha olyan torzulásokon – ha nem nagyobbakon – mentek keresztül, mint Andersen vagy a Grimm testvérek meséi. Másrészt mint arra még Benedek István hívta fel Gazda István figyelmét: az 1990-es évek első felében szép számmal jelentek meg olyan Benedek Eleknek tulajdonított, az ő nevével fémjelzett kötetek, amelyek nem Benedek Elek írásai! Mögöttes érdekként valószínű ez utóbbiak esetében az állhat, hogy a mindenki által ismert mesemondó nevével könnyebb eladni a gyermekeknek szánt köteteket, hiszen a szülők, mint egy márkajelzésben, korlátlanul megbíznak ebben a névben. Ez természetesen Benedek Eleknek a magyar meserőleírásban betöltött rangját jelenti, ugyanakkor féltő, hogy egy-egy színvonalon aluli mű, mind a gyerekek, mind a szülő kedvét elveszi a valódi mesék, a valódi Benedek Elek-i világ megismerésétől. A készülő bibliográfia segítséget kíván nyújtani ezek kiszűréséhez is.

A tartalmi leírások hozzájárulnak ahhoz is, hogy megfejtethető legyen, Benedek Eleknek eddig, mely írásai jelentek meg kötetben s így a publicisztikáinak feltárása során megnevezhetővé válnak azok az írásai, amelyek önálló kiadásban még nem jelentek meg. Mivel a korabeli napi- és hetilapok jelentős része alapos minőségromláson ment keresztül és egyre nehezebben hozzáférhető, esetleg alig fellelhető, ezáltal kijelölhetővé válnak az utókor számára feledésbe merült és az így mindenképpen megmentendő írások, s ezzel Benedek Elek irodalmi működése és arcképe is a valósághoz közelebb vihető.

Ezzel azonban átléptünk Benedek Elek publicisztikái feltárásának sok problémát felvető kérdéseire. A problémák alapvetően két nagyobb csoportra oszthatók. Az egyik: mely lapokban adta közre és azon túl még hol jelentek meg Benedek Elek írásai, illetve hol jelentek meg a második- és harmadad közzelések? Másrészt milyen névváltozatok és álnévek alatt jelentek meg írásai?

Nagyobbrészt ismertek azok a lapok, amelyeket Benedek Elek alapított, illetve, azok, amelyeknek szerkesztője, főszerkesztője volt. Így megemlíthető az: Ország-Világ, Az Én Újságom, Magyar Nép, Nemzeti Iskola, Magyar Kritika, Magyarság, Magyar Világ, Jó Pajtás, Vasárnap, Vasárnapi Újság, Cimborra stb. Ugyanakkor alig ismertek azok a lapok, amelyeknek munkatársa, főmunkatársa volt, s ezekről az életrajzok és a róla szóló monográfiák is alig tesznek említést. Még kevésbé ismert azon lapoknak a száma, ahol kisebb-nagyobb rendszerességgel vagy csak egy-két alkalommal jelentek meg írásai, bár hivatalosan nem tartozott a lap kötetlékébe.

Ismert, hogy pályája kezdetén a Budapesti Hírlap munkatársa volt s ebben az időben volt a Hetek társaságának tagja is. Ez volt a fiatal újságírónak az írói és főleg újságírói iskolája; bár néhány írása után, már szinte észre sem vehető hogy pályája kezdetén levő újságíróról van szó. Már ekkor figyelemreméltó az irodalmi stílusa, illetve, az, hogy elég korán el kezd játszódni a különböző álnevekkel és azok változatainak lehetőségével.

Alig ismert, hogy az 1890-es évek elején, jó néhány éven keresztül jelennek meg írásai a Horváth Gyula szerkesztésében megjelenő Magyar Hírlapban s egy időben itt a Tanügy című rovat szerkesztését is reá bízák. Feltehetően ekkor merül föl benne egy a hivatalos kormánytól független, a magyar tanítóságnak készülő politikai és tanügyi hetilap terve. Ez lett hamarosan a Nemzeti Iskola, ami annak ellenére vált sikeressé, hogy a kormány tanügyi lapja – a Néptanítók Lapja – folyamatosan ellenpropagandát fejtett ki e lap ellen és az iskolák azt hivatalosan nem is járathatták. Itt kell megjegyezni, hogy a Magyar Hírlapnak ugyanaz a kiadója, mint az Ország-Világnak s a két lap között elég szoros az együttműködés. Az Ország-Világ az egyik karácsonyi számában a Magyar Hírlap szerkesztőségét mutatja be!

Csak részben tudok egyetérteni Hegedűs Imre János azon állításával, miszerint a lapindításának szubjektív oka az volt, hogy: „1893 tavaszán lap nélkül maradt, (t. i. addig az Ország-Világ szerkesztője volt) márpedig elképzelhetetlen volt számára az az állapot, hogy ő nem teregetheti kertelés nélkül ország-világ közvéleménye elé háborgásait, töprengéseit, tiltakozását, kritikáját” (Benedek Elek monográfia. Csíkszereda, 2006. Pallas-Akadémia. 69. l.) – ugyanis ebben az időben a gyermeklapokon túl nagy számban jelentek meg írásai a Magyar Hírlap és a Fővárosi Lapok hasábjain, utóbbiban számos alkalommal első oldalon vezércikkei, ahol a társadalmi igazságérzetét bántó „háborgásait” bőségesen volt alkalma kifejezésre juttatni.

Hegedűs Imre János Benedek Elek monográfiájában azt mondja: „A folyóirat történetét részletesen megírta Balogh Edgár a Halljátok emberek? publicisztikai gyűjtemény előszavában, s a legjobb írásokat közölte itt” (59. l.) Azonban, ha valaki elolvassa a fent említett előszót, s emellett hajlandó venni a fáradságot és végignézi a lapot, igencsak meglepő felfedezésre juthat. Eleve nagy bátorságnak tartom egy lap szerkesztőjének és egy kiemelkedő írónak életművét bemutató kötet idevonatkozó részét és időszakát egy olyan válogatásra alapozni, melyről maga a szerző is tudja, hogy korrekcióra szorul s hogy „a külső és belső cenzúra miatt kimaradt néhány részlet, s ugyancsak emiatt szorul apró korrekcióra néhány megállapítás”. Balogh Edgár összeállítása igencsak egyoldalú képet fest Benedek Elekről. Itt kell megemlíteni azt is, hogy Bajkó Mátyás úgy írta meg Benedek Elek tanügyi publicisztikáiról szóló értékelését (Benedek Elek tanügyi publicisztikája. Pedagógiai Szemle 8(1958)6. 553–567. l.), hogy a Magyar Hírlap tanügyi rovatáról és benne Benedek Elekről még csak említést sem tesz, pedig általa igencsak fontos kérdések kerültek itt napirendre. Ezek az előzmények nélkül elképzelhetetlennek tartom a Nemzeti Iskola létrejöttét...

Meglepő, hogy egyik szerző sem figyelt fel arra, hogy a lap és hozzá fűződően benne Benedek Elek

története sem ér végett laptól való búcsúzójával (Benedek Elek – Földes Géza: Barátainkhoz. Nemzeti Iskola 9(1902)50. (dec. 13.) 1. l.). Ugyan a lap időlegesen tényleg megszűnik, s helyét 1902 decembere és 1903 áprilisa között az általa alapított Magyar Világ veszi át – aminek szintén főszerkesztője volt –, ám e lap megszűnte után a Nemzeti Iskola újraindul – folyamatos évfolyamszámozással. A változás az, hogy míg korábban a Nemzeti Iskola szerkesztője Benedek Elek és főmunkatársa Földes Géza volt, ez a két poszt a továbbiakban megcserélődött, s Benedek Elek egészen 1907 októberéig, – amikor is a laptól végleg megvált (Benedek Elek: Levél Földes Gézához. Nemzeti Iskola 14(1907)41. (okt. 12) 1–2. l.) és Apponyi Albert felkérésére elvállalja a Néptanítók Lapja szerkesztését – a lapnak főmunkatársa maradt és jelentek itt meg folyamatosan írásai. Megjegyzendő, hogy a Nemzeti Iskola végül huszonhat évfolyamot élt meg, s csak 1919-ben szűnt meg.

A fent említett néhány példa kutatási hiányosságokra, ellenőrizetlenül átvett félinformációkra, figyelmetlenségekre hívják fel figyelmünket, amihez hasonlókkal bőségesen találkozhatunk a Benedek Elekről szóló és vele kapcsolatos értekezések egy részében. Továbbá igazolják szükségességét egy készülő bibliográfiának, amivel minimálisra csökkenthetjük a hasonló hibák lehetőségét s lehetőséget adnak egy korrekt, részletes monográfia és más fel-táró vagy bemutató jellegű művek elkészítéséhez.

Benedek Eleknek az általa szerkesztett lapokon túl számos írása jelent meg különböző lapok hasábjain. Így huzamosabb időn keresztül adott közre kisebb-nagyobb rendszerességgel a már említett lapokon túl a Fővárosi Lapok, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Nemzet, Nagyvárad Napló, Szabadság, Magyar Lányok, Keleti Ujság, Brassói Lapok, különféle székelyföldi lapok, mint pl.: Székely-Udvarhely, Székelyföld, Udvarhelyi Híradó stb. lapok hasábjain, de időközönként jelentek meg írásai Magyarországon, sőt Európa határain túl is, mint például az Amerikai Magyar Népszava vagy éppen az Amerikai Magyar Reformátusok Lapja oldalain. Már ezek az újságok is mutatják, hogy hatalmas anyaggal állunk szemben és se szeri, se száma azoknak a kisebb-nagyobb lapoknak, ahol az írásai – néha csak egy-kettő, máshol akár tucatnyi, vagy akár több is – megjelentek, nem is beszélve a másod- és harmad közlésekről. Ez utóbbi esetben, azt vehető észre, hogy számos Benedek Elekkel (is) kapcsolatos tanulmány jó néhány hivatkozása ezekre a másodközlésekre hivatkozik, feltehetőleg azért is, mert sok esetben nem is olyan könnyű megállapítani, hogy az adott cikknek, írásnak van-e korábbi előzménye.

Eddig saját gyűjtéseimre alapozva és Urbán László irodalomtörténész kéziratok gyűjtését felhasználva, több mint százharminc (!) lapról van tudomásunk, amelyekben Benedek Eleknek különféle írásai jelentek meg még az élete folyamán, s amelyekből legalább egy, de általában már több írását ismerjük.

A 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején, a vidéken és falvakban élő emberek házába még ritkán jártak rendszeresen napi- vagy hetilapok. A társadalom nagyobb részének és főképpen az e területen élő emberek többségének az olvasást a nap-tárak és kalendáriumok jelentették. Benedek Elek fölismerte ennek jelentőségét s életének derekán ő

vált az egyik legismertebb kalendáriumszerkesztővé. Egy időben az Athenaeum szinte minden naptárra az ő szerkesztésében jelent meg s volt olyan év, amikor közel tucatnyi naptárat és kalendáriumot jelentetett meg s ezek mellett még jó néhányban jelentek meg írásai. A századforduló környéki évtizedeknek jelentős naptár- és kalendáriumirodalmának feltárása még várat magára, pedig szinte elképzelhetetlen micsoda irodalmi és egyéb kincsek bújnak meg itt. Ahány jelesebb író, újságíró volt a korban szinte mindenkinek jelentek meg írásai ezekben az egy éven keresztül rendszeresen forgatott kiadványokban. Szép számmal jelentek meg írásai ezekben Benedek Eleknek is; továbbá ide sorolhatjuk az antológiákat s az egyes lapok különböző ünnepi alkalmából (karácsony, Millennium stb.) megjelentetett albumait is. Többek közt egy ilyen típusú munkában jelentek meg Benedek Eleknek három éven keresztül több oldalas éves verses (!) összefoglalói, melyben az adott év politikai és társadalmi történéseit foglalta össze, és amelyről eddig ugyancsak nem sok említés történt a szakirodalomban.

A művei feltárásának, másik sok fejtörést okozó sarkalatos kérdése, hogy milyen álneveken jelentek meg művei? Az önálló művei esetében viszonylag egyszerű a kérdés, bár itt is előfordul, hogy nem a saját nevének adott közre művet, mint például amikor a millennium évében Pártatlan néven adta közre verseskötetét (Pártatlan: Áldozatlángok az új ezredév hajnalán. [Budapest,] 1896. [Szerző.] 47 l.), vagy az 1920-as évekből ismert néhány alkalommal, amikor egyszerűen csak Elek apó néven került forgalomba egy-egy kötete.

Az időszakos kiadványok esetében sokkal nehezebb a helyzet. Néhány lexikon címszó, biográfia, álnévlexikon ugyan hoz valamennyi álnevet, de koránt sem eleget. Alapvetően ismert Benedek Elek álneveknek nevezhetőek az ő névvariációi: B. E.; b.e.; be; B-k E-k; B-k; B. illetve a: Székely Huszár; Székely huszár; Góbé, Kópé, Zeke, -k. és élete második felében az Elek apó és Elek nagyapó. Ez utóbbiakból már könnyen levezethető, hogy a Sz-ly H-r; Sz. H.; SzH; G-é; K-é; E-ó; E ó. illetve, a Huszár Benedek és a Zeke Benedek álnevek is őt takarják.

Gyakori és könnyen érthető kézjegye: b. és -b. – ugyanakkor ennek ismertetését is el szokták hagyni, illetve gyakori kézjegynek bizonyult a K.; és az E. is, de ezekre nagyon oda kell figyelni, nem lehet válogatás nélkül neki tulajdonítani, mivel többen is éltek ezekkel az aláírásokkal, sokszor ugyan annál a lapnál és ugyan abban az időben.

Kevésbé ismert, hogy az Elek apót megelőzte az Elek apa, mint kézjegy.

Már a kutatás elején rá kellett jönni, hogy Benedek Elek nagyon is szeretett játszani a különféle álnevekkel. Ezek között több olyan is van, ami más – korábbi – álnevekre visszavezetve viszonylag könnyen megfejtethető és reflektál az írása tartalmára, ilyen többek közt a Bús Székely és a Rokkant huszár. Sok egyszer, rövid ideig, vagy ritkán használatos álnevet is használt, ami részben a cikk utalásaiból, tartalmáról és stílusából vezethető vissza Benedek Elekre, például: Egy olvasó; A fordító; Fotografus; Gyor siro; Senki; Székely; A szerk.; A szerkesztő; Szókimondó; A tárczairó; Vándor; Veto. Ezek sok esetben a kutató számára csak akkor tűnnek ki, ha

ténylegesen kézbe veszi a periodikákat, s azokat tételesen végignézi, végiglapozza, s így betekintést nyer az újság és íróinak világába, észrevéve az egymással felelő, egymásra reflektáló vagy éppen a sorozat jellegű írásokat is. E nélkül nem is lehetne azonosítani sok esetben az írások szerzőit, s még így is sok marad azonosítatlanul, mivel egyes lapoknál, vagy különböző rovatoknál nem volt divat kézjeggyel ellátni a cikket. Ez sajnos sok esetben pont a vezércikkeknél lenne nagyon fontos. Benedek Elek egyik saját lapjánál, a Magyar Nép esetében illetve a Magyarság hasábjain is sokszor ez volt tapasztalható, pedig biztosra vehető, hogy a kézjegy nélküli vezércikkek egy része itt neki tulajdonítható.

Fejtörést okozó álnév volt a Griff és az Igazmondó, de hosszas keresgéléssel bebizonyosodott, hogy bizonyos helyeken ezek az álnevek is őt takarják. Az egyik egy sorozatjellegű folytatás alatt, a másik főleg, egyes, a kor társadalmát bíráló erkölcsi tartalmú „levelei” alatt.

*

Mindezek már most előrevetítik a készülő bibliográfia és a jelen kutatás hasznosságát, remélve, hogy hozzásegíthetjük a kutatókat és a Benedek Elek életmű után érdeklődőket, hogy a mézes-mázos gyermekeknek író, sokszor őt is gyermeteg lelkű nagyapónak tartó közfelfogásból kiragadjuk, s megadjuk az őt megillető helyét is az irodalomtörténetben, hiszen ő nemcsak meseíró volt, de politikus, nemzetét féltő újságíró, irodalomszervező, népéért dolgozni és tenni akaró munkás...

PERJÁMOSI SÁNDOR

Kádár Tibor: Édesanyám (linómetszet, 13x11 cm, 1947)

A szilágysomlyói Báthory István Magyar Tannyelvű Általános Iskola névadó ünnepségének margójára

2007. szeptember 29-én került sor Szilágysomlyón a Báthory István Magyar Tannyelvű Általános Iskola névadó ünnepségére. Nem véletlen a név megválasztása, ugyanis Báthory István Szilágysomlyón született 1533. szept. 27-én. 1571-ben Erdély fejedelmévé választották, majd 1581-ben Lengyelország királyává. Fejedelemsége idején Erdélyben több iskolát alapított. Szülővárosában is az ő nevéhez fűződik az első iskola megalapítása. Ilyen előzmények után Báthory István nevének felvétele nagy felelősséggel jár. Jelenti a nemzeti és keresztényi értékek iránti elkötelezettséget is. Ez a gondolat vezérelte az RMDSZ vezetőinek több évtizedes küzdelmét (Kötő József államtitkár, Vida Gyula parlamenti képviselő, Seres Dénes szenátor), hogy Szilágysomlyón létrehozzák az önálló magyar tannyelvű általános iskolát. Ezt a kezdeményezést támogatta a helyi önkormányzat, és nem kevésbé jelenlegi parlamenti képviselőnk is Fekete Szabó András szenátor személyében.

Pussi Mária (szénrajz, 48,5 x 33 cm, 1959)

Az új intézmény a város központjában levő régi zárda épületében talált otthonra. Ez az egyemeletes iskolaépület 1905–1948 között, az egyházi iskolák államosításáig a Szt. Ferenc-rendi apácák vezetése alatt álló Szent Erzsébet Leánynevelő Intézet, azaz a római katolikus polgári leányiskola birtokában volt.

Egy 1898–99-es iskolaévről szóló igazgatói jelentésben arról értesülhetünk, hogy Szilágysomlyón az 1898–99-es iskolaévvvel kezdődően állami felső leányiskolának felállítását határozta el a városi képviselőtestület. Első osztálya az 1898–99-es iskolaévvvel nyílt meg 31 tanulóval. Kezdetben a felső leányiskolát az állami elemi iskola épületében helyezték el, 1899. év őszén a szilágysomlyói római katolikus leányifjúság oktatását és nevelését a Szt. Ferenc leányai vették át Paulus M. Regalata és Hilz M. Britta nővérek személyében. Úttörő munkájuk szerény körülmények között kezdődött. 1905-ben a szűknek bizonyult leányiskolának új épületre volt szüksége. Ekkor egy új iskola építésének lehetősége nyílt meg. A nagyváradi római katolikus egyházmegye anyagi hozzájárulásával meg is valósult. Az új épületben a népiskola mellett a polgári iskola is elhelyezést nyert. A népiskola átlagos létszáma 180, a polgárié pedig 120 volt. A polgári iskola az elemi iskola négy osztályára épült, amelyben ugyancsak négyosztályú, középfokú oktatásban részesültek a tanulók. A népiskolában 4, a polgáriban 7 szakképzett szerzetesnő tanított. A modern nyelvek, zenetanítás, a kézimunka elsajátítása sok tanítványt vonzott. 1931 óta államilag engedélyezett magán zenei iskola is működött átlag évi 60 növendékkel Sinzinger M. Kozma nővér vezetésével.

1942-ben a más vallásúak százaléka a polgáriban 41,08% volt. A különböző vallású tanulók együtt nevelése előkészítette a növendékeket a felekezeti békességre. Egy vegyes vallású országban e nélkül nem lehet nyugodtan élni, mely kölcsönös megbecsülésre, tiszteletre épült. A szerzetesnők arra törekedtek, hogy áldozatkész, fegyelmezett, dolgozó ifjúságot neveljenek hazának.

Vallásfelekezet szerint a tanulók többsége római katolikus volt, de szép számmal voltak reformátusok, néhány görögkatolikus, ortodox és zsidó vallásúak is. Hetente egyszer a különböző felekezetekhez tartozó lelkészek bejöttek az intézetbe hittanórát tartani. Vasárnaponként kötelező volt az istentiszteleteken való részvétel. A tanulók felekezeti megosztottságából arra következtethetünk, hogy a többségben magyar nemzetiségű tanulókon kívül románok, svábok, örmények, zsidók, sőt a helyi kávéházi muzsikuskisegítő leányokból állt össze a zárdista tanulók népes tábora. A tisztelendő nővérek sem felekezeti, sem nemzetiségi szempontból nem tettek különbséget a tanulók között. Egyetlen szempont volt: a teljesítmény!

Az 1948-as tanügyi reform államosította az egyházi iskolákat. Iskolánk átalakult gazdasági-közigazgatási-műszaki vegyes iskolává, ahol érettségi diplomát szerezhettünk.

Hölgyek (tempera, 1960)

Az apácák szétszéledtek. Voltak, akik könyvelőként helyezkedtek el vagy kórházakban ápolónőként, tisztviselőként, volt aki hazatért Németországba, Ausztriába. Az idősebbek egyházi szeretetotthonokban találtak menedéket. Egyedül a Regensburgból származó lelkes zenetanárnő Sinzinger M. Kozma nővér maradt Szilágysomlyón, a régi egyházi épületben, s haláláig tanította különböző hangszereken népes számú tanítványait. Az 1940-es évek végén tanítványai között többen voltak, akik a kolozsvári Zeneakadémián végeztek: Birtalan József, a külföldön is elismert zeneszerző, karvezető, népdalkutató, Papp Dániel főiskolai zongoratanár, Szívós Mária, a nagyváradi Állami Filharmonia elismert hegedűse, Veress László, a Kolozsvári Állami Magyar Opera tehetséges tenoristája stb.

1942–1951 között jómagam is ennek az iskolának voltam a tanulója. Arra az időszakra, amikor a zárda növendéke voltam, sok hálával és szeretettel gondolok vissza. Néhány kiemelkedő képességű tanár szerzetesnő sugárzó egyénisége egész életemen át végigkísért.

Mintaképeim voltak oktató-nevelő munkámban. Dr. Rysser M. Rigoméra nővér kitűnően képzett földrajz-történelemtanár volt. Doktori értekezésének témája a Szentföld volt, melyet gyűrűs filmen nekünk is levetített (a kor legmodernebb didaktikai eszközén). Minden lehetőséget kihasznált, hogy általános műveltségünket gyarapítsa és elmélyítse. Ha történelemből a barokk korról tanultunk, bemutatta a barokk stílusú palotákat és templomokat, Rafaello, Michelangelo, Leonardo da Vinci festményeinek reprodukcióit is. Emberközébe tudta hozni a különböző földrészek lakóit, szokásait, növény- és állatvilágát színes albumaiban. Minden órája élményt jelentett.

Hasonlóképpen a magyartanár Oswald M. Teréz nővér, ha pl. Balassi Bálintról tanultunk, megemlítette kortársát, a nagy angol drámaíró, Shakespeare-t is. Tőle hallattunk először Rómeó és Júliáról, Hamletről stb. önképzőkörön még részleteket is olvastunk fel a tragédiákból szerepekre osztva. Tőle tudtuk meg, hogy a Coriolanus című tragédiát Petőfi, a Lear királyt pedig Arany János fordította le először angolból magyarra. Ha Petőfiről tanultunk felhívta figyelmünket a nagy német költőóriásra, Goethe-re is, aki kortársa volt. Ezek az apróak tűnő figyelemfelkeltések tettek érzékennyé bennünket a magasabb kulturális értékek befogadására, irodalom, képzőművészet, zene stb. terén. Kitérult előttünk a világ. A másság elfoga-

dásának első leckéi voltak ezek az órák.

Regensburgból érkezett Szilágysomlyóra a múlt század első felében Sinzinger M. Kozma nővér, a kiváló képességű zenetanár és karvezető. Híres leánykórusának én is tagja voltam hat éven át. A Kodály népdalfeldolgozások mellett Haydn, Händel, Mozart, Beethoven, Schubert stb. műveket tanított be négy szólamban, melyeket előadtunk főleg ünnepélyes alkalmakkor a helyi római katolikus templomban és a városi Kultúrházban (melynek az alapítása is az ő nevéhez fűződik) magyar, német és volt olyan mű, hogy latin nyelven is.

Életre széllel hasznos ismereteket sajátítottunk el a különböző körű tevékenységeken is. A tervszerű, folyamatos ismeretszerzés, készségfejlesztő gyakorlati munka önállóságra nevelt. Az Önképzőkör tagjai a polgári iskola III–IV. osztályos növendékei lehettek, elnöke Oswald M. Teréz nővér volt. A körű tevékenységeken nem csak az irodalom órán tanultakat egészítettük ki, hanem önálló művek alkotására is ösztönöztek, melyeket a hallgatóság is megvitattott. Ezek voltak a tollforgatás első próbálkozásai, melyek életre szóló tulajdonságokat fejlesztettek ki bennünk. Hozzásegítettek saját képességeink megismeréséhez, fejlesztették önbizalmunkat. Teréz nővér megértő szeretettel bírálta meg sánta műveinket, és irodalmi szemelvényekből idézett példákkal vezetett rá igényes, jó megoldásokra. Ezzel a módszerrel észrevétlenül sajátította el velünk a helyes kritikai szellemet. Majd a kereskedelmi középiskolában 1946–48-ig még több lehetőség nyílt ismereteink elmélyítésére. A kreatív gondolkodásra nevelés iskolapéldája lehet ma is ez a módszer. A kézimunka kör a jó ízlés, ügyesség-fejlesztés kiváló műhelye volt. A különböző hímzéstéchnikák mellett megtanítottak gyapjúból zoknit, kesztyűt, szvettert kötni, melynek nagy hasznát vettük inséges életünkben.

Az osztályfőnöki órák felejthetetlenek. Az osztályfőnök az óra előtti szünetben mindig felírt a táblára egy megszívlelendő gondolatot, melyet közösen megvitattunk, és az osztályfői füzetbe beírtuk. Pl. Ha nem illik, ne tedd! Ha nem igaz, ne mondd! Szeresd és tiszteld az embert, mert értéket hordoz! Életünk alaptörvénye a Tízparancsolat legyen! stb.

Csaknem minden témára találtak az irodalomban negatív, pozitív példát, melyet a legszebben olvasó tanulókkal olvastattak fel. A helyes vagy helytelen viselkedést dramatizált formában mutattuk be. A nevelői órák oldott hangulata, tanulsága örökre bevésődött emlékezetünkbe, s egy életen át útmutatók voltak.

Az apácák sikeres oktató-nevelő munkája kétségtelen alapos tudásuknak, következetességüknek, szorgalmuknak köszönhető. Minden tevékenységükben éreztük az emelkedettséget. Olyan örökérvényű erkölcsi törvényeket véstek tudatunkba, melyek minden időben eligazítottak bennünket útvesztőkkel tele világunkban. Tudatosították bennünk, hogy a tudás, a műveltség és a hit volt és marad minden időben a megtartó erőnk.

A felújított iskola (vízvezeték, központi fűtés, a legkorszerűbb didaktikai eszközökkel felszerelt laboratórium), a szakmailag jól felkészült tantestület, a rátermett Vida Anna igazgatónő vezetésével biztosíték arra, hogy a tanulók 8 év alatt alapos tudást szerezzenek.

Siflis Zoltán tükre

Siflis Zoltán alapfoglalkozása filmrendező. De 16-15 éve a közélet is foglalkoztatja. A Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség alapító tagja. Különböző kulturális tárcákat is vezetett, jelenleg a Magyar Nemzeti Tanács parlamentjének kultuszminisztere Szerbiában. De szívéhez legközelebb ma is a filmkészítés áll. Elsősorban szociográfiai dokumentumfilmeket forgat. Elsőnek nyúlt ahhoz a fontos témához, ami a vajdasági magyarságot évtizedeken keresztül foglalkoztatta. Az 1944-45-ös Tito partizánjai által megejtett vérengzésről, amit a Vajdaságban lakó magyarság ellen követtek el. Ezután sorozatban készültek azok a dokumentumfilmek, melyek azokat a megaláztatásokat, traumákat tükrözték, amiket a magyar lakosság szenvedett el.

Ma már 35 teljes estét betöltő dokumentumfilmje van, valamint számtalan rövid filmje. Ezeket a filmeket a mai napig a Magyar Televízió mutatja be. A helyzetre az is jellemző, hogy ezeket a dokumentumfilmeket a vajdasági televízió a mai napig nem mutatta be. Azért, mert ezek politikai filmek, és olyan kérdéseket vetnek fel, melyekkel a mai szerb társadalom köztudata nagyon nehezen tud megbirkózni.

1995-től, amikor a magyarországi televíziók kisebbségi műsorai beindultak, beindult a Duna Televízió is, Siflis Zoltán munkatársaival és műhelyével, a kisebbség problémáival foglalkozó műsorok munkatársa lett.

Ennyiből is láthatjuk, hogy Siflis Zoltán ráérezett arra a sávra, amely tulajdonképpen a kisebbségben élők önazonosság tudatának megtartását, ápolását jelenti.

– Mennyire van szüksége a kisebbségben élő magyarságnak arra, hogy minél jobban megismerje saját múltját, a saját lehetőségeinek a variációit?

– Ha figyelembe vesszük az elmúlt fél évszázad politikai rendszereit, amelyek a kisebbségek számára valójában egy sajátos béklyó, egyfajta történelmi, ideológia és szellemi torzítás volt. De a rendszerváltásoknak köszönhetően előállt egy más politikai légkör. Az értelmiségnek az a feladata, hogy nemzetének feltárja azokat a valós politikai és gazdasági atrocitásokat, melyeket, mint kisebbség el kellett szenvednie. Ezeket igen is, fel kell tárni, mert akár bevallják, akár nem, ezt családonként is megszenvedték a nemzeti kisebbségben élők. A filmművészetnek, sajátos eszközeivel is, beszélni kell róluk. Ezzel is segíti a generációk jövőbe nézésének szándékait, a való történések hátterét, és azoknak következményeit ismertetni. Ezáltal létrehoz egy egészséges tudati lelki állapotot, amely segítséget jelent a szenvedőknek, a megaláztatottaknak a múlt feldolgozásában.

– Éppen a dokumentumfilmek azok, amelyek, az elfojtott, eltitkolt traumákat megnyitják, megmutatják, átélhetővé teszik, és több generációt is elgondol-

kodtatnak. Nem azért, hogy a többség és a kisebbség között újabb éket verjen, és konfliktust gerjessen. A jó dokumentumfilmnek feladata, hogy a közösségnek az azonosság tudatát elősegítse.

– Számukra példa volt a Balázs Béla Stúdióban készült dokumentumfilmek. Először tártak fel olyan jelenségeket, melyben a másként gondolkodók eltávolítása, elleheteflenné tevése volt a filmek tárgya. Ezek a filmek egy egészen más gondolkodású közösséget kezdtek kialakítani. Az emberek rádöbbennek arra, hogy vannak bátor alkotók, akik fel tudják vállalni az úgynevezett tabu témákat. Ezek a filmek elindítottak egy folyamatot, egy tipikus szemléletet. Ennek következtében a dokumentumfilmek hozzájárultak a szemléletváltoztatáshoz. Már tíz évvel ezelőtt, mielőtt megtörtént volna a társadalmi változás. Ezzel hozzájárultak az elhallgatott súlyos társadalmi problémák feltárásához. Nálunk fele is ezek a folyamatok zajlottak le, mi filmesek voltunk azok, akik a társadalmi problémákat elmondtuk. Alkalmi kis közösségeknek bemutatva, szeretünk volna újabb vitát nyitni a sorsunkról. A Tito–Sztálin vitát, a beszolgáltatások okozta nehézségeket, a paraszti réteg el-sorvasztásának következményeit. Olyan filmek készültek, melyeket az akkori televízióadók nem közvetítettek, de a téma az emberek számára fontos volt. Kiderült, hogy a vajdasági magyarok közössége is rádöbbsent arra, hogy milyen igazságtalanságok voltak.

Amikor egy film körül kialakul egy vita, felvetődik az is, hogy az ábrázolt helyzetet, hogyan lehet orvosolni. Ezt a 7-8 évet tartom tényleg nagyon értékesnek az én filmes életemben. Mikor a közösség igazság érzetét megnyitottuk, és elindult egy olyan folyamat, ami aztán oda vezetett, hogy a közösség kezdett mind bátrabban szólni, azaz felvállalt politikai szinten is olyan gondolkodást, melynek gyökerei már korábban megvoltak. Hiszen a többségben egy permanens félelem létezett a kisebbségekkel szemben. Ma már másképpen tudunk ez ellen küzdeni. Volt egy időszak, amikor a dokumentumfilm erre nagyon jó volt és be is töltötte ezt a szerepet. Sajnos mind Magyarországon, mind nálunk beállt egy válság. De most is állíthatom, az utcán hevernek a megrázóbbnál, megrázóbb témák, melyek iránt érdemes filmes érdeklődéssel közeledni, gazdagítván a mozgóképes tanulmányokat. Sajnos az utóbbi években ezen e téren egy megtorpanás állott be. A médiák szabadok lettek és igazi tabu témák már nincsenek. Azaz most is vannak tabu témák, mert óriási a hírdömping. A megtörténtekekről gyorsan eljutnak a hírek a televízióba és a következő hír már el is, mossa azt, ami hír volt előbb. De mégis vannak tabuk, amik jobban el vannak rejtve a nézők elől, mint eddig. A ma ifjúsága inkább a szórakozást, a könnyed ismert-terjesztést vállalja fel és az igazi tabuk nem érdeklik

Orményi templom (linómetszet, 16x24 cm, 1947)

az alkotókat.

– A valódi művész sokkal érzékenyebben tud ráérezni azokra a valódi problémákra, amik tényleg foglalkoztatják közösségüket. Ők azok, akik filmről lévén szó, képben tudják megfogalmazni a társadalmi és gazdasági erővonalakat, melyek tulajdonképpen egy bizonyos népcsoportnak az életét meghatározzák. Ezeknek az alkotóknak egy része határon túli filmes. Ezt a nemes szándékot, bizonyos politikai körök, egy bizonyos országban, akiknek elméletileg nem is kellene közömbösnek lennie az iránt, hogy körülöttük tulajdonképpen mi történik, hogyan tudják megfelelő módon kezelni? A filmkészítéshez pénz kell. Ezt a kisebbségben élő művészek hogyan tudják megteremteni?

– Az utóbbi időben Vajdaságban semmilyen támogatás nem volt. A 90-es években beindult egy rosszul értelmezett hazafias jellegű folyamat. A nemzeti kisebbségek felé zárultak a csapok. Az anyaországi változások hatnak oda, hogy megfogalmazódik az, hogy a határon túlra is rá lehet figyelni. A Vajdaság autonómiáját megszüntették. Volt olyan időszak, amikor a kamerát az utcára kivinni nem lehetett. Fokozott cenzúrát alkalmaztak. A támogatás is elmaradt. Ekkor lép fel az anyaország új kultúra politikája. Onnét jött az anyagi támogatás. El egészen addig, hogy a producereink is anyaországiak. Nálunk az a sajátos helyzet állott elő, hogy bizonyítani kellett az anyaország felé is. Addig csak a saját országunk felé kellett bizonyítanunk. Miután a pénz az anyaországból jött, nekünk az anyaországaikkal is meg kellett küzdenünk. Azok ízlését kellett kiszolgáltatnunk. Bejött egy sajátos helyzet, kevesebb lett a pénz a magyar filmes világban. Ma fél év alatt el kell költeni a pénzt. A filmek támogatása is beszűkült.

Ezekben a napokban sikerült elérni magyar kezdeményezésre, hogy egy újabb, mondhatni stimuláló pénzösszeg kerül be a dokumentumfilmek világába. A Duna Televízió egy újabb együttműködés szerződést írt alá, amelynek értelmében, megpróbálnak a mai kor magyar társadalmi valóságát feltáró dokumentumfilmekre pályázatot kiírni. Számukra ez egy újabb lehetőség. Az előttünk álló perspektíva kezd derengeni, és úgy érzem, erre van lehetőség.

A másik nagy probléma, hogy nekünk nincs lehetőségünk, az utóbbi időben a közszolgálati televíziók alig kapnak pénzt arra, hogy jó műsor időben levetítsék a filmjeinket.

– Említette, hogy „dögivel vannak érdekes jó té-

mák”. Közelebről mikre gondol?

– A mai napig nem készült alapos dokumentumfilm arról az állapotról, amit a háborús helyzet váltott ki. Nagyon sok fiatalnak egyik pillanatról a másikra kellett döntenie, hogy marad a szülőföldjén a családja mellett, a vagyonával. Menteni kellett az életét, ami nagyon gyakran szétszakította a családokat. Ennek következtében egy sajátos kétlakiság, egyfajta hontalanság jött létre. Délvidéken igen jómódú emberek voltak, iparosok, vállalkozók. Ezek rögtön menekültek Magyarországra, vagy külföldre. Ezek a sorsok nincsenek feltárva.

Nem tudjuk mi lett azoknak a sorsa, akik ilyen formán akár félelemből, akár egzisztenciális okokból kifolyólag elköltöztek külföldre, vagy Magyarországra.

A háború után a kisebbség sajátos módon szembeült azzal, hogy teljesen idegenek birtokába, tulajdonába, kezébe kerülnek azok a vállalatok, amelyek az elmúlt évtizedben a munkaerőjüket lekötötték. A politika hihetetlenül kevés vajdasági magyarnak tette lehetővé azt, hogy a termelő eszközöket megvegye. Az igazságosnak feltüntetett politika játékszabályok mellett a magyarok nem tudtak privatizálódni.

A filmesek azt sem elemezték ki, hogy a politika szervezeteink eredményességei, hogyan változnak. Középről figyelve a politikai életet, miért van az, hogy hol közel vagyunk hol, eltávolodunk az egyénektől. Megbeszélgetni a közösséget, mit tart eredménynek és mi az, ami nekik nem tetszik. Fontos lenne a közösség kitárulkozása, mit tart jónak, miért, mi az, amit nem fogad el. Mit hogyan tennének. Az eredmények, amit a pártok elértek, a közösség szempontjából is eredmények? Lát bennük perspektívát?

– A határon túl működő különböző magyar filmes csoportok számára mit jelentene az, ha Erdélyben beindulna a napi 24 órás tévéadás?

– Jelenleg azt tapasztalom, hogy azokban a televíziós adásokban, melyek magyar közösségek segítségével létrejöttek, nem nagyon kapnak helyet a dokumentumfilmek. Nem létezik a dokumentumfilmek szerkesztősége. Lemennek a hírek és kész. A 24 órás adás üzemeltetése sok pénzbe kerül. Ennyit nincs ki adjon. Meghatározó, mivel töltönek meg a programot. Arról sincs adatunk, ha kritikus dokumentumfilm készülne a politikai pártokról, érdekvédelmi szervezetekről, azok hogyan reagálnának. Arra lehet számítani, hogy előbb vagy utóbb rájön a közösség arra, hogy nincs nemzeti irodalom, ha nem jutnak el hozzá a könyvek.

Nem beszélhetünk erdélyi, vajdasági vagy felvidéki, filmkultúráról, ha ezeket nem láthatja a nagyközönség. A magyar televízióknál is az a nagy problémája, hogy a szórakoztató műsorok teljesen átveszik a fő műsoridőt, és amikor az értelmiség nehezen vagy egyáltalán nem követheti, lehetetlen időben elvéve műsorra tűznek dokumentumfilmeket is. Talán a Duna Televízió lenne az, amely nagyon fontos küldetésének eleget téve, teljesíthetné ezt a feladatot. Minden a pénztől függ, amit a politikum határoz meg. Mert őket is állandóan szorítják a hazai nézettségi feltételek. Holott az eredeti szándék alapján nem nekik jött létre. Ezért kellene jobban oda figyeljenek a határon túli régiók alkotó műhelyeire. Így elképzelhető lehetne az Erdélyben beinduló 24 órás adásidővel működő Nemzeti Televízió, Marosvásárhelyen.

Gólyakalifa

Egy ember, akiben két én van

A Kolozsvári Magyar Opera legújabb produkciója beillik abba a művészi vonulatba, melynek kiépítésén majdnem két évtizede a ház vezetősége tudatosan, tevékenykedik. A mostani bemutató: Gyöngyösi Levente A gólyakalifa című operája, melynek szövegkönyvét, Babits Mihály regénye nyomán Balla Zsófia írta. A kolozsvári előadás, kigondolója és rendezője Selmeczi György zeneszerző-karmester. Díszlet: Lőrincz Gyula, Jelmez: Szakács Ágnes. Mozgás: Kozma Attila. Báb, maszk: Venczel Attila, Karigazgató: Kulcsár Szabolcs.

Babits emblemikus kisregényéből (152 oldal) született a szövegkönyv. Mind a zeneszerző, mind a libretista ráéreztek arra, hogy az idő felértékelte a regény mondanivalóját, amely Sigmund Freud, Friedrich Nietzsche elméleteire építkeznek. Az intellektuális önkereséstől, a legszélesebb rétegekig eljut az az eszmetörténetű jelentőségű gondolat, hogy mindnyájan kettős énnel élünk. A regényben ez intellektuális problémává nő ki magát. A Kolozsvári Magyar Operában előadott A gólyakalifa című alkotás ennek a gondolatnak bámulatosan artistikus kifejeződése, amit az előadás plakátja is jól hangsúlyoz.

Babits Mihály kisregényét olvasva, nehezen képzelhető el színpadi műként. Az akció, a dráma olyan mély rétegekben zajlik, melyet a színházi idióma rendszer alapján megjeleníteni nagy kihívást jelent. Balla Zsófiának, mint libretistának az volt a dolga, hogy egy színházi nyelvet találjon a tényleg rendkívül összetett gondolatsornak.

A zeneszerző Gyöngyösi Levente 27 évesen látott neki a komponálásnak. A fiatalága nem akadályozta meg abban, hogy az egyébként nagyon nehéz műben adottságait zseniálisan bizonyítsa. A sajtótájékoztatón Selmeczi György elmondta: a szerző bravúrosan, tudja a szakmát. Kompozíciós bravúr, ahogy ő ezt összerakja. A fiatalág merészségével házasít össze barokk típusú anyagokat és dzsesszes típusú anyagokat. A hallgató megtalálja harmonikus együttlétben a barokk operának azokat a bravúros áriáit, betétszámait, amelyeket legutoljára Händelnél lehetett élvezni. Amit követ egy pesti lokálnak az a zenei világa, ami hallatlanul szórakoztató és rendkívül sugallatos színházi értelemben. Tehát van egy stílári bravúr, ami a szerzőnek sikerül. Ennek következtében a zenei szöveg izgalmassá válik. A dallam anyaga nagyon erősen kötődik az operai tradícióhoz. Hagyományos operai dallamokat hallunk. Ami nagyon mélyen kötődik a tradícióhoz. A hangszerezés azért kitűnő, mert a vokális megvalósulást nem teszi lehetetlenné. Mindenütt helyet hagy az énekhangnak. Mindenütt megteremtí az a transzparenciát, amin keresztül át tud jönni az énekhang.

Az opera vállalkozásának rendkívülisége talán abban áll, hogy hihetetlen munkával, köszönhetően a társulat rendkívüli felkészültségének, sikerült megközelíteni a színházi anyagot. Az összeszokott kollektíva, csodálatra méltó koncentrációval dolgozott a siker érdekében. A mozgásnál Kozma Attila megtalálta azt, ami az előadó művészeknek a leg-

Jakobovits Miklós portréja (szénrajz, 48x38 cm, 1958)

előnyösebb. A zenei felkészülést Incze G. Katalin, Nagy Ibolya, Kolcsár Péter biztosította. A darabot nem csak Selmeczi György, hanem Horváth József vezényli, aki a szerzőnek osztálytársa volt.

Az előadás képi, zenei intellektuális értelemben rendkívül igényes. Az alapanyag diktálja azt, hogy ez nagyon bonyolult előadás, amely az előadóktól megfelelő hozzáállást kér. Nem a népszerűség gyors kikényszerítése volt a főcél. Hiszen arra ott van az opera ragyogó repertoárja, operából operettből. Arra lehetnek büszkéek, hogy nem tettek kompromisszumot, se látványban, se a zenei megszólaltatásban. Még akkor sem, amikor esetleg érzékelték, ezt meg azt lehetne talán könnyebb műfajban megoldani. A rendező arra büszke, hogy az opera vezetőségével, a művészek beegyezésével, végig tudott vinni egy közös gondolkodási folyamatot egy tematikáról.

Balla Zsófia a sajtótájékoztató elmondta Gyöngyösi Levente nagyon fiatalon fogott ehhez a munkához. Egyszerre volt ez részben diploma munkája, más részben ez a munka egy budapesti operapályázatra készült, melyen második díjat nyert. A librettón másfél évig dolgozott, nem volt sok ideje, de az a másfél év egy nagy ajándék számára. A nagy kihívást az jelenti, hogy Babits Mihály különösen érdekes regénye nem igazán drámai megközelítésű. Arról szól, hogy egy gazdag polgár, Tábori Elemér rosszat álmodik. Azt álmodikja, hogy törvénytelen gyerek, lelenc és asztalos inas. Ez az álom egyre jobban gyötri. Elhatalmasodik rajta, a nappalait átszínezi. Ismerős arcokat vél látni a másik énjéből. Ennek

az álmodásnak, gondolkodásnak, belső monológoknak a rendjét kellett színpadilag megteremtenie. Táborny Elemér meg sem próbál önmaga előtt menekülni. A szerelembe, utazásokba. Ellenben mindent megtesz azért, hogy belső énjét túlharsogja. A belső én az asztalos inas. Babits felfogásában is bizonyos társadalmi konvencióknak felel meg. Babits egy kicsit az emberben levő idegenre, vadra, az intellektuális szemben az ösztön életre utal. Van benne valami megvetés az alacsonyabb társadalmi osztály, vagy az elfojtott tudatalattival szemben. A librettóban Balla Zsófia azt szerette volna kihangsúlyozni, hogy a bennünk lévő másik én nem föltétlenül alacsonyabb rendű. Igyekezett emberibbé, élet közelebbé varázsolni, az inas alakját. Mind a két világnak megvannak a maga vonzó és szakító elemei. Az inas menekülése a műhelyből azt jelenti, az álombeli énnel is meg van a maga története. Az opera folyamán két helyen találkozunk. Az egyik az a pillanat, amelyben Táborny Elemér diáktársaival az érettségét ünnepli egy majálison. A szökött inas ugyanabba a parkba téved, ahol a bagdadi bábszínháznak az előadását nézik meg. A bagdadi bábszínház nem szerepel a Babitsi műben, azért, mert a szerző művében elmondhatja ennek a mesének a történetét, amely egyébként Wilhelm Hauff német elbeszélő, regényíró műve A gólyakalifa története címet viseli, és népi elemekből építkezik. Balla Zsófia a mese egy bizonyos részét használja fel, mellyel meg tudta világítani a gólyakalifa értelmét. Ami változást, átalakulást jelent. Csak a varázsszót nem szabad elfelejteni. Ami könnyen megeshet, ha az átváltozott lény elneveti magát. A nevetés megtörtént, és ennek következtében örökké gólyák lesznek az átváltozottak. A gólyakalifa utalás Babits regényében azt jelenti, hogy varázsszavakra van szükségünk, mert nem mindig tudjuk, ki a másik énünk, mi volt a másik életünkben. A librettóban Balla Zsófia a férfit, saját magával, saját énképével egyesíti, mely azt a pillanatot jelöli, amikor a kis díszlővel találkozik, és kibontakozik az első szerelem. Táborny Elemér ezt a pillanatot undorral és büntudattal éli meg. Az inas felszabadulással, szépségként, boldogulásként éli meg a szerelmet. Mert őt a jobbik énjére emlékezteti. A szerelem az, ami a két lényt összeforrasztja. Innen kibontakozik a történet az ideális szerelem, a földi szerelem, és mindenféle színpadi bonyodalmak közepette a két ember válságba kerül, és végül Táborny Elemér nem bírja tovább és öngyilkos lesz. Ami a két szereplő halálát is jelenti.

Babits regénye emblemikus, amit talán nem írt volna meg, ha nem Fogarason tanít. Ez benne van a gólyakalifában. Az a felfedezés, hogy nem csak egy énünk van, hanem több. Ezt a gondolatot a zene magasztossá és varázslatossá emeli. A librettóban felhasználtak középkori diákéneket, különböző verseket. Rendkívül szerencsés volt a záró kórusban Babits Mihály nagyon híres stanzája a Ne mondj le semmiről zárja az előadást. Ez a csúcspontja a műnek.

A Kolozsvári Magyar Opera messze meghaladva önmagát, hatalmas erkölcsi befektetéssel, példamutató művészi alázattal, kitartással, feszített próbasorozattal aranyoldalt írt az operaház történelmének könyvébe. Bemutatta a kor egyik figyelemre méltó magyar operáját, melyet a Kolozsvárról elszármazott, Magyarországon kibontakozott Gyöngyösi Levente írt meg.

Az előadás bizonyítja: anyagiak kellene ahhoz, hogy az operairodalom bármelyik előadását az intézmény nevéhez méltóan be tudják mutatni. A mostani bemutató különlegessége, hogy a zeneszerző, szövegkönyvíró, mindketten kolozsváriak, jelen lehetnek a mű második bemutatóján. Az első Budapest volt.

A kolozsvári bemutató leglényegesebb eleme a közös munka. Bízunk abban, hogy a szokásosnál elmélyültebb munka meghozza gyümölcsét, a profi hozzáállás szintén.

A győzelem a társulaté. Beérőben van egy új társulat. Előttünk játszódik le a generációváltás a Kolozsvári Magyar Operában. Mégpedig úgy, hogy nem traumák sora játszódik le, ahogy ez általában lenni szokott más házaknál, amikor a generációváltás megtépz mindent, repertoárt is. Kolozsváron az a szerencse, hogy ott állnak a fiatalok, nagyon tehetséges emberek, várva a lehetőségre, megmutatni, mit tudnak. Beérik egy új társulat, melyre érdemes figyelni.

Gyöngyösi Leventétől kérdeztem meg: a kolozsvári bemutató hányadik a sorrendben?

– Volt egy Budapesti bemutató, tehát ez a második.

– Ennek alapján van önnek némi összehasonlítási alapja. Arra kérném, ne legyen udvarias a Kolozsvári Magyar Operával kapcsolatban. Sorolja fel azokat az elemeket, melyekről úgy érzi: a kolozsvári előadásban jobban sikerül kiemelni és közelebb kerülni ahhoz a zenei mondanivalóhoz, amelyben Ön ezt megfogalmazta?

– Nagy örömmel teszek eleget ennek a csapdának, melyet ön állít nekem. Tudok egypár olyan elemet mondani, nem megfélemlítve a társulatról, amely elképzelhetően komoly munkát fektetett ebbe az előadásba. A zenekartól egészen az ügyelőig, mindenkinek nagyon hálás vagyok. Amint a köszöntő beszédemben elmondom, meg vagyok rendülve, mert érződik az irántam való szeretet. De hadd emeljem ki az Eteklát éneklő fiatal hölgyet, Kele Brigittát és az inast éneklő fiatal embert, Sándor Árpádot. A második inast, Székely Zselykét, aki szenzációs nadrágszerepet alakított. A zenekart Selmeczi György vezényletével, és mindenek előtt a rendezést, ami szintén Selmeczi György nevéhez fűződik.

– A kolozsvári közönség mennyire érett erre az előadásra. Mennyire értette az előadást?

– Egy kicsit tartottam tőle, hogy nem lesz-e idegen ez a zenei nyelv a közönségnek. Nagyon örülök annak, hogy ez nem így történt.

– Ez megerősíti Önt abban a szándékában, hogy a megkezdett úton tovább menjen?

– Tudnia kell, ez egy nagyon régi darab már, 1999-ben keletkezett. Azóta más dolgokat, másképpen csinálunk. A stílusra is mondhatjuk, talán egy kicsit kevésbé eklektikus, mint ez a darab. Abban ellenben tényleg megerősít, hogy az opera világa életemben nekem mindig szívyszerelm volt. Annak köszönhetően, hogy ebben a házban nőttek fel. Fialtal koromban nagyon sok operát láttam. Azokkal a művészekkel, akiket, most személyesen is megismerkedhettem, és természetesen ma is énekeltek. Szeretnék minél több operát írni, mert az operát tartom az összes zenés műfaj között az elsőnek. Számomra mindenképpen, és talán objektíven nézve is.

– A következő nagy lélegzetű műve miről fog szólni?

A kalapos fiucska (szénrajz, 45x31 cm, 1953)

– Március 18-án lesz a Budapesti Mátyás templomban a Lukács passió című darabom bemutatója. A passióról tudjuk, hogy az majdnem opera. Ebben a passióban minden olyan operai lehetőséget igyekeztem belevinni, amit eddig az operáról tudok. Ha minden jól megy, akkor Ludas Matyit fogom életre kelteni. A szövegekötvet Szócs Géza írja. Vele már eddig is többször voltam munkakapcsolatban. Utána régi szerelmemhez térnék vissza, a Bulgakov által megírt Mester és Margaritára.

A mostani kolozsvári tartózkodásomnak köszönhetően úgy érzem, a város visszafogadta hajdani Leventéjét.

„Én egy hosszútávfutó vagyok”

– Beszélgetés Balázs Attilával –

Balázs Attila a Marosvásárhelyi Színművészeti Akadémia Szentgyörgyi István tagozatának elvégzése után 1994-ben a Temesvári Csíky Gergely Allami Magyar Színházhoz került.

Fejreteges pályakezdés: 1994 – nevezés az UNITER pályakezdő díjra a Gyton szerepéért a Saty-

riconban, a zsűri különdíja Fiala Színház Fesztiválján Szebenben, a Tom Paine című előadásért, a Magyar Kulturális Minisztérium különdíja a Határon túli Magyar Színházak kisvárdai fesztiválján a Tom Paine című előadásért, a Színművészeti Akadémiák legjobb előadásáért járó díj a Tom Paine és Tartuffe előadásokért, Az év legjobb előadása díj a Satyricon előadásért. UNITER díj.

Pályafutása alatt eddig több mint egy tucat díjat vehetett át. A teljesség igénye nélkül:

2000 – Pálya (szakasz)díj, Kritikai lapok, a Színkritikusok díja átadása alkalmából.

2001 – a Határon Túli Magyar Színházak XII Fesztiváljának színészi különdíja.

2002 – Jászai Mari-díj.

2004 – színészi alakítás díj a Határon Túli Magyar Színházak XVII Fesztiválján Kleizermann Mihály szerepéért Parti Nagy Lajos Ibusár című huszertjében.

Amikor ez a beszélgetés készült Kolozsváron, az Interferenciák Nemzetközi Színházi Fesztiválján, Balázs Attila öt napja volt a Temesvári Csíky Gergely Allami Magyar Színház hivatalosan kinevezett igazgatója. Ezzel is temesvári színház történelmet írt, mert első esetben van az intézménynek menedzsment végzettségű igazgatója. Ugyanis: Egy évvel ezelőtt 2006-ban, a Temesvári Képzőművészeti Egyetem Európai Kulturális Menedzsment szakán magiszteri fokozatot nyert.

– Melyek voltak azok a belső indító okok, amik arra sarkallták, hogy megpályázza ezt a nagyon sok felelősséggel járó, hálátlan posztot?

–A feladat szép oldala az, ami engem arra sarkalt, hogy érdemes lenne ezt megpróbálnom. Arra gondoltam, hogy sikeres pályázat esetén a bennem felgyűlt tudást a színművészet, a képzőművészet, az építészet, az irodalom terén, kamatoztatni tudom. Azok a biztató eredmények is sarkalltak, melyeket az általam menedzselte kis együttesünkkel tapasztaltam. Egy versenyképes pályázat megírásához, szükség van egy adott felkészültségre.

– Lelkiismeretesen, sok fontos részletet kifejtő pályázata elkészült ennek tükrében, hogy látja, melyek a legsürgősebb tennivalók?

–A temesvári színház helyzete nem könnyű. Mi a végeken vagyunk, ahol nincs tömb magyarság, ami természetessé tenné a színház iránti igényt. Temesváron a hajdani múlt emlékei igénylik a színházi életet. Azért, hogy mi fennmaradjunk minden nap meg kell küzdjünk. A valóság az, hogy a polgármesteri hivatal minden lehetséges támogatást megad. Erre nem panaszkodhatunk. Nekünk naponta azért kell, küzdjünk, hogy a közönségünknek tudjunk valamit nyújtani.

Azoknak a művészeknek, akik ott dolgoznak, illetve az eljövendőben hozzánk kerülhetnek legyen lehetőségük olyan szerepek eljátszására, melyeket lehetőségük következtében megérdemelnek. Tudják megmutatni valós értékeiket.

Nekem legfontosabb az előadás. A színház az előadásért van, és az előadásról szól. Nekem az alkotó körülményeket kell megteremtennem a színészek számára, hogy jól érezzék magukat abban a közegben, melyben vannak. Szeretném a kezdeményezéseket külön díjazni. Olyan díjakat alapítunk, melyekkel serkentjük a teljesítményeket. Az állandó hangképzés már beindult. Ehhez fog társulni a folyama-

tos mozgásképzés. Azért, hogy az emberek formában legyenek. Bárki jön, bármit kér, meg tudjuk állni a helyünket.

– A repertoár?

– Nekünk meg kell küzdenünk rohanó életünk következtében fennálló csábításokkal, de a televízióval is. A színház nem halhat meg, ha több mint öt-ezer éve létezik. Azóta folyamatos válságban van, melynek állandó változása is köszönhető. Ez a változás, az előre vivője a színházi életnek. Ami felhasználja azokat a lehetőségeket, melyeket a civilizáció felkínál. Gondolok itt a fényeffektusokra, a hangeffektusokra. Ehhez megfelelő épület is kell. A közeljövőben a temesvári színház épületét fel kell újítani, mert olyan állapotban van. Jelenleg a nézőteret minden előadás előtt föl kell építeni. A polgármesteri hivatal látván milyen nehézségekkel küszködünk, megszavazta anyagiakkal járó bizalmát. Ha minden igaz, akkor jövőben neki tudunk fogni, a lerobbant épület rendbetételéhez, mondhatni újra építéséhez. Majd következik a színpad korszerű felszerelése. Ezután az öltözők, kelléktár, ruhatár. Nekem, mint újdonsült igazgatónak ezek mind feladataim közé tartoznak. Amikor ezt megoldottam, jöhet az új repertoár. Új darab, és az a közönség, amely a színházban jól érzi magát, hiszen a színházi előadás társadalmi esemény is kell legyen. Mi egy bizonyos árut állítunk elő, melyre a közönség, kell vevő legyen. Az eszközök arra is megvannak, hogy nyelvi akadály ne legyen annak, hogy a produkciókat látogassák.

Nekünk a nézőket, közönséget, hallgatóságot kell vonzanunk az előadásainkra. A legtöbb néző színtérre jön be a színházba, ahol történik valami, ami őt is, érdekelheti.

Igazgatásom első bemutatója egy zenés darab lesz, melyre a nézők szívesen jönnek be. Ezt követi egy klasszikus, a maga hely, idő és cselekmény egységével. Van egy stúdió, ahol a kísérletezésnek is helyet adunk. Mi is repertoár színház vagyunk, mert a különböző rétegek elvárásait figyelembe kell vennünk. A kortárs drámairodalom izgalmas világa sem áll tőlünk távol.

A másik fontos célkitűzésem a csapat. Egy olyan csapat, mely képes mindenre tűzön-vízen. Amely a kudarckba is mer belemenni azért, mert velem együtt képes a jövőbe látni. Próbáljuk ki, mert lehet, ez a próbálkozás egy jó új út felé visz. Együtt lehet jól dolgozni. Szerintem csak autoritással nem lehet végig vinni mindent. Ebbe belebukom. Én bízom az emberekben. Hiszek bennük. Hiszek abban, hogy vannak emberek, akik egyes dolgokhoz jobban értenek, mint én. És nyitott vagyok minden jó, a célt szolgáló gondolat előtt. Ezért van szükség a csapatra.

Most úgy néz ki, alakulóban van egy csapat. Amelyben a véleményem szerint megvannak azok az adottságok, hogy a politikai és gazdasági lehetőségeket kellőképpen kihasználva olyan előadásokat produkáljunk, mely a piacgazdaság közepette is felhívja magára a figyelmet. Egy értékeket termelő intézménynek megvannak a maga társadalmi és gazdasági hozamai. Ezekkel a város vezetősége is számolhat és értékelheti.

Ezt ki használhatja a maga politikai kampányában. Ami nekem jó, az neki is jó lehet. Ebben kell egyet értenünk közösen. A színház kollektív játék, csapattal lehet nyerni. Nem én fedezem fel a színházat, fel van az fedezve. Vannak olyan színházi meg-

oldások, melyek már a múltban is bizonyították hasznosságuk. Folyamatosan ott kell lenni, ahol pezsgő, forr a színházi élet.

Én a bensőmben hosszútávú vagyok. Azt tudom, hosszútávon kell bírni hosszan, ha kell lassan a megpróbáltatást. Tudom, mi a tempóváltás. Tudom, mi a finis, és tisztában vagyok azzal, mi a holtpon. Ezeket mind saját tapasztalatomból tudom, mert nem egyszer lefutottam a maratoni távot is. Ezek számomra hasznosak a munka folyamán. Adott pillanatban felmérni, hogy én, illetve a csapat, mire vagyunk képesek, és mit kell tennünk a továbbjutásért. Ne képzeljünk többet magunkról, mint amik vagyunk. De ne is adjuk alább, mint ami szeretnénk lenni. Mindennap előbbre menni. A célba érkezés az nem jelenti az út végét, hanem egy újabb útnak a megtervezését és elkezdését.

– Ez az útszakasz nem lesz könnyű. Embert és művészt próbáló napok következnek. Az átgondoltan megírt pályázatból érezni lehet, hogy egy fiatal, de emberi és művészi ambícióval rendelkező egyéniség, köszönhetően a körülményeknek, tenni akar, nem csak egyedül, a csapattal is, amely körülveszi. Nem akar mást, mint színházat, benne olyan produkciókat, melyek a ma nézőjéhez szóljanak. Korszerű színházi nyelven. Nem kis feladat. Ehhez a szándékhoz kíván hosszútávutást

CSOMAFÁY FERENC

Ifjúság (vegyes technika, 70x50 cm, 1961)

BARÁTOM A FÖLDÉSZ

Ott ült előttem a padban végig a gimnázium első négy évében. Idősebb volt mint jómagam, majdnem két esztendővel, amolyan zömök vállas fekete kis mokányberci, legalább kétszer olyan erős, mint amit testre mutatott. Nagy Lacinak hívták. Nem volt lángész, elég gyakran kellett súgnom, a németre pedig sehogy sem forgott a nyelve. Nem is azért jött gimnáziumba, hogy sokat tanuljon. Akkori fogalmaink szerint módos gazda volt az apja, lehetett úgy 6–7 hold földje. Abból talán kettő a Küküllő mellett. Jó réti föld. Testvére is volt vagy három úgy lehet. Büszke nyakas ember volt az apja, azért adta a fiát tanulni, de nem akart papot csináltatni belőle sem „ügyvédöt”. Laci kimaradt a negyedik után, és lett belőle gazdálkodó. Gondolkozó, szakkönyveket olvasgató, szaktanfolyamokra járogató, nyitott szemű hallgatag paraszt. Azért haragudott, ha parasztnak nevezték, s magamagát inkább nevezte földművesnek vagy földésznek.

Jött a család, jöttek a gyerekek, négyen. Jött a szokványos virradattól vakulásig, piacolás, ökörhízalás, jöttek a hold földek: 10–12–16–17 kataszteri hold, azaz kereken 10 hektár.

Engem a sors messze sodort, de néha találkozunk nyaranta, és amikor kezet fogtunk, megállapítottam, hogy olyan kemény kérges a keze, mintha azon járna. Szót váltottunk, örvendeztünk, elváltunk. Jött a háború, jött az utójáték, tízéves távollét után jöttünk össze.

– Te onnan jössz úgy-é, tőlük? Már nyíltan ki mondom, te tán nem lóttél gazembör – onnan keletről. Mondd meg szívedre, de őszintén, milyen ott a világ? Tudod errefelé sok mindent beszélnek.

Mondtam neki, hogy sétáljunk egy kicsit arrébb, ahol nincs más a közelben, addig mondom el, hogy élnék. El akartam passzolni a választ. Nem lehetett átélni, újra kérdezte, mi lehet a reménység?

– Idehallgass – mondtam, jól figyelj reám. Három dolgot jegyezz meg magadnak, ha élni akarsz: egy, a szádat jól fogd bé, kettő, amit kérnek tőled, szépsze-rivel add oda, mert ha nem, úgyis elveszik, és még meg is vernek. Három: az angolokat pedig ne várd, mert soha ide nem jönnek.

Az esztendőök íveltek, évtizedekké sorakoztak, viharok jöttek, néha kis napsütés. Ötvenéves érettségi találkozóra Laci is eljött. Ugyan nem érettségizett velünk de eljött egypár forgácsot dobni a régi barátság pislákoló táborfüzérére. Beszélgettünk időjárásról, rumáról, régi tanárokról, egykori iskolatársokról.

– Mi lett Sándorral, a Bonka fiával? (Sándor melletttem ült, ugyanolyan veretű volt, mint Laci, de arcra szebb és az esze is jobban járt. Kollektivizálás után a háztájiban tengeri malacot tartott, abból pénzelt, mert a kórházak jól fizették).

– Sándor meghalt. Valami baja volt a tüdejével. Tudod, amikor nem akart belépni, erősen megverték. Sokáig feküdt, úgy lehet abból maradt vissza valami.

– Nem az apját verték meg? Konok ember volt. Mikor hazajöttem a fogságból behívott magához, kérdezett: nekem csak egy dolgot mondjál csak egyet, de igazat mondj. Amíg oda voltál, majdnem négy évet, a fogad kolbászban vásott-e? Mondtam neki, hogy nemigen, inkább csak halat kaptunk. No – azt mondja – akkor nekem az a világ nem kell. Ke-

mény volt az öreg, kitűnő gazda, mind tenyészbikákat nevelt, abból pénzelt. Úgy mondják, Mezőhegyesen volt huszár, aztán ott úgy beletanult, hogy a legjobb tanult szakemberek is kikérték a véleményét. Mi lett az öreggel?

– Mi lett volna? Nem tudod? Agyonverték. Behívták, három napig odavolt. Aláírták, hogy nem bántották. Hazajött, orvost hívtak, azt mondta, belső vérzés, de a szánkat tartsuk. Még aznap meghalt.

– Hát Pataki Laji? Hányszor eldöngetett! De ő is jó gazda volt. Vele mi van, él-e, hal-e?

– Laji él, vígan van. Az unokáit abajgatja, vannak vagy nyolcan. Nem tudott eljönni, pedig hívtam. Tudod, neki akkor mind a két lábát elförték. Sokáig volt beteg, utána mindig sántált. Most is azért nem jöhett, mert erősen fájlalja a járást.

– Hát Herceg Kálmán? De jókedvű, vidám fiú volt. Szép vegyeskereskedésük volt a piacon, úgy tudom, kereskedő lett, megúszta a háborút.

– Meg nem úszta, hanem nyugatra került, onnan hazajött. Átvette az apja boltját, aki hirtelen meghalt, azt kínozta egy darabig. Kérték, hogy adja át a boltot, de ő ragaszkodott hozzá. Mondták, hogy legyen szövetkezetes. Ragaszkodott a boltjához. Behívták három napra. Aláírta, hogy nem bántották. Harmadnap temették.

– Fodor Bélus? Pompás alkatú gyönyörű fiú, egyetlen gyerek. Volt vagy húsz hold földjük!

– Él, otthon van Andrásfalván. Tiszt lett belőle, súlyosan sebesült. Véletlenül maradt életben. Mindenüket elvették, de írrok lett a kollektívben, neki is van úgy lehet három unokája, de lehet több is.

– Egyelőre hagyjuk a többieket, de beszélj magadról. Hogy vagy öregfiú, mint viszed öreg napjaidat?

– Jere bé ide hozzánk, megiszunk egy kupa bort, azt beszélgetünk nyugodtan.

Bementünk, leültünk. Elkezdte:

– Te István! Pofozz meg! Gyere, pofozz meg jól!

– Mi lelt, emberfia, mi lelt, beteg vagy?

– Pofozz meg te. Hogy én milyen sült marha vagyok! Emlékszel-e, hogy amikor hazajöttél a fogságból, mit mondtál neköm?

– Emlékszem úgy nagyjából, mert többeknek is elmondtam ugyanazt.

– Mondtad, hogy a számat fogjam meg. Hát én azt mondtam magamban, né itt van ez az én barátom, itt az egész környék tudja milyen becsületes ő is meg az egész családja, aztán ez is megbolondult. Nem hittem, pofáztam. Kaptam is érte nem is egy sort.

Másodjára mondtad, hogy amit kérnek, adjam oda szépen, mert ha nem, úgyis elveszik, még meg is vernek. Gondoltam magamban, no csak azt próbálják meg, mert fogom a fészit! Hát aztán erre nagyon ráfáztam. Tudod, amikor szorítottak a belépéssel, és megtudtuk mi lett Bonkával, én vettem a batyut és eltüntem. Elmöntem ide a hegybe egy kicsi román faluba, ott voltak jóembereim és nem is kollektivizáltak. Az asszonynak meghagytam, mondja elmöntem, nem tudja hova. Túl a vízen volt egy darab földünk annak a végiben egy bokor. Oda hozta ki minden héten a tisztát, és ami ennyivalót tudott. Őt nem bántották. Két hónapot húztam ki, akkor a vihar elmönt. Én hazajöttem. Mindenemöt elvették. Tu-

dod, talán még nem is a földet sajnáltam annyira, hanem a két gyönyörű tehenemöt, meg a lovakat. Olyan két lovat te, István te, gyere pofozz meg. Kimentem a csűrbe és úgy sírtam, mint a kicsi gyerek.

No te Isten, adtad, vetted. Bémöntem a kollektívbe, adjanak munkát. Elébe teszik a belépési nyilatkozatot, írom alá. Én ugyan nem írok alá semmit. Mindenemet elvették, adjatok munkát! – Lesz munka ha aláírsz. – Nem írok alá semmit! – Ha nem, máris mehatsz haza.

Hazamentem. Éjjel felköltöttek, elvittek. Bántani nem bántottak, elítélni nem ítélték el, csak ingyen talicskáztam a földet Békáson a vízerómúnél három évet. Nem mondom, annál rosszabbul volt már dolgom, és hogy ígérték, ha jól megy, hamar eleresztenek, hát nyomtuk.

Mire hazakerültem, a feleségem aláírt. Azt mondták, ha aláír, hamarabb hazaeresztenek. Bémentem, adtak munkát. Te emlékszel, a víz mellett volt az a kicsi jó föld. Azon hajdanában kertészkedtünk. A bolgártól még legénykoromban ellestem, aztán csináltam én is bolgárkerekűt, biza jól hozott, abból lettek a holdak. No, betettek a kertészetbe, mindig a nehezébe. Tavasztól ősziig, öntözni; mindig éjjel. Nem lett volna baj, mert bírtam, tudod-e, csak egy kicsit megreumásodtam, de az semmi. Hanem a főnökömmel sehogy sem jöttem ki. Egy utolsó suszter volt, azt megtették brigádosnak. Annak én mondhattam, hogy borulatban kell öntözni, hogy szemetelő esetben kell öntözni, hogy nem szabad túlöntözni, beszélhettem bármit, ő jobban tudta, mert – aszongya – olvasta, hogy most „új barázdát szánt az eke”. No ezt lenyeltem volna. Hanem a pontozással baj volt. Jól kerestem volna, hanem a felét-harmadát mindig ráírták a brigádos sógorára, Domira, biztos ismerted, arra a részeges disznóra, akit ide osztottak be a kertbe, de egy héten ha kétszer bójött, az sok volt, s úgy dolgozott, hogy köptél, ha láttad. Hát én ezt egyszer meguntam. Elküldtem az egész társaságot a francba, otthagytam őket, beállottam a lengyárba kapusnak. Felvettek, te. Igaz, megkentem, adtam egy malacot, lehetett 140–150 kg. De megérte. Attól kezdve úr lettem. Én lettem az, aki pénzért aluszik. Hát így lett aztán ezer pénz nyugdíjam. De pofozz meg te! Hogy miért nem hallgattam reád. Most volna több mint 2500.

De vártam az angolokat. Úgy volt, hogy akár melyik nap jönnek. Egyszer Bonka Sándor is megunta, azt mondta, hadd azokat a fenébe, eddig gyalog is ideérték volna. De nem hittem, hogy nem jönnek el.

– Tudod Laci, volt nekem egy rövid esetem az angolokkal. Tova 44 márciusában ott voltam légvédelmi a főváros mellett. Egy éjjel jön egy főhadnagy, írásos parancsot hoz, tiszt tisztnek, bizalmas! A nyugattal fegyverszünet készül, küldenek 17 hadosztályt, több ezred ejtőernyőst. A gépekre tilos tüzelni, mihelyt megkezdődik a leszállás, átállunk. Ez volt röviden. A főhadnagy elment. Másnap gyönyörű szép időben lopjuk a napot, egyszer csak riadó. Tűzkészültség! Jönnek a gépek! Jöttek. Három gép jött. Érted? Három. Így, mint a három ujjam. Beállítjuk a gépagyúkat, várunk, a távmérő mér, tűzparancs nincs. Szabó szakaszyezető megszólal: „Zászlós úr, miért nem lövünk?” Én: Mert messze vannak! Szabó (Tücsök): 3000 m az nincs messze! Én: Ha mondtam, messze vannak! Szabó (Tücsök): az ágyúsok miért nem lőnek? Azoknak nem lehetnek messze! Én (a nagy demokrata): Befogja a száját, vagy én fogjam be? Ennyi. A három gép elment. Ezt a csekélységet a háború után a hadsereg-parancsnokság egyszerűen

letagadta. Mind a kettő. Mármost tudhatod, hogy két harcvonal fölött jól be az ország közepébe alacsonyan nem jöhet be repülő, ha nem engedik, mert kézi fegyverekkel is lelővik. Az angolok be akartak ug-ratni, hogy csak vérezzen el a szerbek mellett még ez a nép, az ő jól felfogott érdekükben. Hát azért mondtam, hogy ne várd, most se várd. Nem jönnek, ujjukat sem mozdítják érted.

Na de a fiaid? Azoknak nem kell föld?

– A jó isten megőrizzen! Tanultak, mesteremberek. A lányom a lengyárban dolgozik, az unokáim, öten vannak egyelőre, itt hederegnek, de őket sem engedem a föld közelibe.

– Te Laci! Most más szelek fújnak. Nem lenne kedved földet kivenni?

– Idehallgass Istán. Annyi föld se kell nekem, amire reápisiljek (engedelmet). Aki elvette, az lássa. Keljen mindennap hajnalban, rohanjon etetni, itatni, mezőre; folyjon az ő gallérjába a víz, ha esik, verje az ő szénáját, verje a jég el a határát, és hazudják el a biztosítását, húzzák ki a feje alól a párnáját adóba, vigye az állatját a száj- és körömfájás, a sertésdöge, a baromfikolera, fagyjon ki a vetése, és ha elmegy hivatalos ügyét rendezni, köpjék le, hogy büdös paraszt. Nekem ebből elegendem volt. De tudok jobbat! Emlékszel, mikor fiatalon konfirmáltunk, milyen boldogok voltunk?

– Emlékszem, hogyne. Ütő esperes úr kiváló szónok volt!

– Gyere nézd meg, új templomot építettünk, nagyobbat. Reáhúztuk a régire, és amikor kész volt, lebontottuk és kihordtuk a kicsit. Mind a mi korosztályaink építették.

Valóban megnéztük. Néztem Laci kemény csontos arcát, töretlen természetét, acél akaratát.

– Te Laci. Mondtam, hogy más szelek fújnak. Nem divat a templom, nem kell az isten. Sem annak, akit a tenyerén hord, sem annak, akit büntetésből teremtet.

– Az lehet István, tudom én, mire gondolsz. No hát mi sem vagyunk szemforgató viráglelkek. Hanem a törvény, az törvény. Már a mi törvényünk, amit betartunk és betartatunk. A papot az állam fizeti ugyan, de mi se hagyjuk magára. Az újszülöttet megkereszteljük, az ifjú pár megesküszik, a holtakat elsrátjuk, elprédikáljuk, szentelt földbe temetjük. Nálunk még nem divat, hogy esküszünk a fűzfánál, elválunk a nyárfánál és az útszélén... (szeretkezünk) mint a kutyák. Akinek kutyaerkölcsök kellene, menjen a városba, mert ott vannak azok, akik bennünket kutya se vesznek, s akiknek holtjaink csak dögnek számítanak.

– Te Laci! Most is beszélsz!

– Eleget éltem. Gyere hallgassuk meg Miskát, a papot! Azt is épp eléggé eldöngötte a világtörténelem.

Mentünk a találkozóra, ahova eljött kitűnő barátom L. Mihály (ő volt egész gimnáziumi éveink alatt az osztály első), és a történész lánya, akivel arról vitatkoztunk, hogy kerültek eraviszkuszok Pannóniába és kik voltak a jukagirok, a szabirok. Te jószágos isten! Milyen ambícióval, szorgalommal dolgoztam évtizedeket a mezőgazdasági szövetkezetek megalakításáért, megszervezéséért, felvirágoztatásukért! És mi lett a vége!

Igaz is! Majd elfelejtettem: írásban kellett jelenteni, hogy miről beszélgettünk a találkozón.

PAP ISTVÁN

*Részlet a szerző Brüsszeli levelek című önéletrajzából.